

از جانب دکتر سید محمد
سید

لایق الشرق والغرب

پیام شرق

در جواب دلی این پیام المانوی گوشت

اقبال

مطبعه خورشید

M.A. LIBRARY, A.M.U.

PE12185

RECEIVED-2002

پیشکش

بخصوص اعلیٰ حضرت امیر امان اللہ خان
فرمان روائے دولت مستقلہ افغانستان

حسب اللہ ملکہ و اجلالہ

اے امیر کمار اے شہریار
چشم تو از پر دیکھا محرم است
نوجوان و مثل پیراں نختہ کا
دل میان سینہ ات جام جم است
عزم تو پائندہ چوں کسار تو
عزم تو آساں کند و شوار تو
ہمت تو چوں خیال من بلند
ملت صد پارہ را شیرازہ بند

ہدیہ از شاہنشاہ اُری بے لعل و یاقوتِ گراں اُری بے

اے امیر ابن امیر ابن امیر

ہدیہ از سینوائے ہمس ندیرا

تاما ر مرز حیات آموختند آتش در سینہ ام فروختند

یک نوائے سینہ تاب آورده ام عشق را عہد شباب آورده ام

پیر مغرب شاعر المانوی (۱) آتیل شیوہ ٹائے پہلوی

بست نقش شاہان شوخ و تنگ داو مشرق را سلمے از فرنگ

در جوبش گفتہ ام پیغام شرق ماہ تابے ریختم بر شام شرق

تا شناسائے خودم خود ہیں نیم با تو گویم او کہ بود و من کہیم

اوز افرنگی جو اناں مثل برق شعلہ من از دم پیران شرق

اوچمن زادے چمن پرورده من دمیدم از زمین مردہ

اوچ بلبل در چمن فردوس گوش من بصحرا چوں جبرس گرم غروش

ہر دو داناے ضمیر کائنات
 ہر دو خنجر صبح خند، آئینہ فام
 ہر دو گوہر ارجمند و تاب دار
 از شوخی در تیرت لزم تپید
 من با غموش صدف تا بم ہنوز
 آشنائے من ز من بیگانه رفت
 من شکوہ خسروی اورا دہم
 او حدیث دلبری خواہد ز من
 کم نظر بیتابی جانم ندید
 فطرت من عشق را در برگرفت
 حق رموز ملک دیں بر من کشود
 برگ گل رنگیں ز مضمون من است
 ہر دو پیام حیات اندر ممت
 او برہنہ من ہنوز اندر نیم
 زاوہ دریاے ناپید اکٹار
 تا گریبان صدف را بر درید
 در ضمیر بحر نایا بم ہنوز
 از خست نام تھی پیمانہ رفت
 تخت کسرے زیر پائے او نہم
 رنگ و آب شاعری خواہد ز من
 آشکارم دید و نہی نام ندید
 صحبت عاشاک و آتش در گرفت
 نقش غیر از پردہ چشم ربود
 مصرع من قطف خون من است

تازہ پنداری سخن دیوانگیست در کمالِ این جنوں فرزانگیست
 از ہنر سرمایہ وارم کردہ اند در دیار ہند خوارم کردہ اند
 لالہ و گل از نوایم بے نصیب طائرِ در گلستانِ خود غریب
 بکہ گردوں سفلہ و دوں پرور است
 واسے بر مرے کہ صاحبِ جہت

دیدہ اے خسرو کیواں جناب آفتابِ مالتواریت بالحباب
 ابطحی در دشتِ خویش از راہ رفت از دمِ او سوزِ لا الہ رفت
 مصریای افتادہ در گردابِ نیل ستِ رگِ تورانیانِ زندہ پیل
 آلِ عثمان در شکنجِ روزگار مشرق و مغرب ز خویش لالہ زار
 عشق را آئینِ سلما فی نماند خاکِ ایران ماند و ایرانی نماند
 سوز و سازِ زندگی رفت از گمش آسِ کهنِ آتشِ فرو اندر ویش
 سلیم ہندی شکم را بندہ خود فرو شے دل زدیں بکندہ

در مسلمانان محبوبی نماند

خاله و فاروق و ایوبی نماند

از غم دین سینه صد چاک داد	اے ترا فطرت ضمیر پاک داد
چون صبا بر لاله محمد اگدر	تازه کن آیین حمدیق و عشر
در رگ او خون شیراں موجزن	ملت آواره کوه و دامن
چشم او چون جبه بازاں تیز بین	زیرک و روئین تن روشن جبین
کو کب تفتدیر او ناتافته	قیمت خود از بهاں نیافته
رستخیز زندگی نا دیده	در قستان خلوتے ورزیده
کوشش در تہذیب افغان نیو	جان تو بر محنت پیہم صبور

تا ز صدیقان این امت شوی

بہر دین سرمایہ قوت شوی

زندگی جہد است و استحقاق نیست جز بعلم نفس و آفاق نیست

گفت حکمت را خدا خیر کثیر	ہر کجا ایس خیر را بینی بگیر
سید کل، صاحب ام الكتاب	پر دگہا بر ضمیرش بے حجاب
گرچہ عین ذات را بے پردہ دید	رَبِّ زُفْنِی از زبان او چکید
علم اشیا علم الاسماست	ہم عصا و ہم یدِ بیضاست
علم اشیا واد مغرب را فروغ	حکمتِ او ماست می بند زو و غ
جان ما را لذتِ احساس نیت	خاک رہ جز ریزہ الماس نیت
علم و دولت نظمِ کار ملت است	علم و دولت اعتبار ملت است
آں یکے از سینہ احرا گیر	واں دگر از سینہ کسا گیر
دشنہ زن در پیکرِ این کائنات	در شکم دارد دگر چوں سومنات

لعل ناب اندر بدخشان تو بہت

برق سینا در قستان تو بہت

کشورِ محکم اساسے بایدت ؟ دیدہ مردم شناسے بایدت

اے بسا آدم کہ ابلیسی کند	اے بسا شیطان کہ ادیسی کند
رنگِ او نیزنگ بود او نمود	اندرون او چو داغِ لاله دود
یا کب از کعبتین او دغل	رہمن و غدر و نفاق اندر جہل
درنگِ اے خسرو صاحب نظر	نیست ہر سنگے کہ می تابد گہر
مرشدِ روحی حکیم پاک زاد	ستہ مرگ و زندگی برما کشاد

ہر ہلاک امتِ پیشین کہ بود

ز انکہ بر جہنم گماں بر بند خود (رومی)

سروری در دین با خدمت گری است	عدلِ فاروقی و فقرِ حیدری است
در ہجومِ کار ہائے ملک و دیں	با دلِ خود یک نفس خلوت گزین
ہر کہ یک دم در کمینِ خود شست	یہیچِ پخیر از کند او نہ جست
در قبائے خسروی درویش زنی	ویدہ بیدار و خدا اندیش زنی
قایدِ ملت شمشاہِ مراد	تیغِ اورا برق و تندر خانہ زاد

ارد شیرے باروان بو ذرے	ہم فقیرے ہم شد گردوں فرے
در میان سینہ دل موئید پوش	غرق بودش در زہ بالادوش
در شہنشاہی فقیری کردہ اند	آں مسلماناں کہ میری کردہ اند
مثل سلمان در مدائن بودہ اند	در امارت فقر را افزودہ اند
دست او جز تیغ و قرآن نہ داشت	حکمرانے بود و سامانے نہ داشت
بحر و بر در گوشہ دامان اوست	ہر کہ عشق مصطفیٰ سامان اوست
ذرہ عشق نبی از حق طلب	سوز صدیق و علی از حق طلب
برگ ساز کائنات از عشق اوست	زانکہ ملت را حیات از عشق اوست
جو ہر نہاں کہ بود اندر وجود	جسوتہ بے پردہ او وانمود
عشق او روزیت کو را شامیت	روح را جز عشق او آرام نیت

خیزو اندر گردش اور جام عشق

دقستان تازہ کن پیغام عشق اقبال

لا اله الا الله

بسم الله الرحمن الرحيم

لاله طور

(۱)

شهادت اوست وجود است
نیاز ندارد به وجود است
نیازی که از وجود است
نیازی که از وجود است

(۲)
 دل من درین روز و درین است
 جهان پیش من از شکست است
 ز زردی زردی بجای زرد باد
 که کوشتی اگر کوشتی است

(۳)
 بیافان برون درین عشق
 بر افغان پیش وین عشق
 شمع مهر او فلذم سنگاف است
 بجای دیده ره بین و در عشق

(۳)

عجب باب را بجانم کشند عشق
 تدریواں را بباران سرور عشق
 نگه وارد دل مانوشین را عشق
 بکین از پیش بر عهد عشق

(۴)

بزرگ لاله زنگ منی عشق
 بجان مایه آبکیزی عشق
 اگر این خاک را راوا گلانی عشق
 ز پیش آبکیزی غریبی عشق

(۶)
 کس از محبت ما دار است
 نه با هر کس محبت سازگار است
 بروید لاله باد غیب گریه تاب
 دل سخن پیشان به شیر است

(۷)
 درین پیشان مثل یوم
 نمی دانم چینی خواهم چه یوم
 برایم از دویا بر باد
 سپید سوز و ساز از دویم

(۸)
 جهان شست گل دل صلی است
 چمن یک قطره غول تشنگی است
 بگاہ ما دو بین افتاد و رنہ
 جهان ہر کے اندر دل است

(۹)
 حرمی گفت بدین باغ بیاں
 درین گل جب نہ مال غنیمت
 پیروی می رسد خار بیاں
 ملے گل پوین اب اگر دوبہ

(۱۰)
 جهان ماکه نابود است پیش
 زباین تو ام نمی زاید پیش
 کهن را نو کن و طبع دیگر نیز
 دل مابینت بدید و زود پیش

(۱۱)
 فوای عشق را ساز است آدم
 کش پیراز و خود را ساز است آدم
 جهان و افرید این خوب ساخت
 گمباید و انباز است آدم

(۱۲)

نہیں انجبا مٹنے سے آغاز جویم

ہمہ از ہم جان از جویم
گر از دستِ حقیقت پرور
چاہا بک و مگر را باز جویم

(۱۳)

دلانا را آبی پروا نہ تا کے

گنہ گری شہ پروا نہ تا کے
کچھ خود را بنوڑ دیشیں
طوافِ ایشیں لکھتا ہے

(۱۴)

تخت پیکرین از شیب غبار
 تخت حکم تر از سنگین همار
 درون او دل درد آتش است
 چو بوی در کنار کو بهار

(۱۵)

ز آب گل خدایش میکشید ساخت
 جهان از ارم زینا تر ساخت
 دل ساقی باں است که دارد
 ز خاک من جهان دیگر ساخت

(۱۰) گنجینه

بیزداں روز چرخ
نور زنگی ناب
وین گریز نجی با تو کویم
وین گریز نجی با تو کویم
ضم از آدمی پاست و تریو

(۱۱) گنجینه

گنجینه گنجینه
گنجینه گنجینه
من از نا گنجی
وین گریز نجی با تو کویم

(۱۸)
 شنیدم که یک شب تاب می‌گرفت
 ناله‌هایم را شنیدم
 توان بخت بگنجان سوخت
 ز آس و سرم
 زین پداری که من پروانه‌ییم

اگر شب تیره تر از چشمم آهوست
 خود اندر زم چراغ راه خوشم

(۱۹)
 ترا آه تازه پرواز منم
 سرایا تیرت بابل آرمانی
 پس مارا گراں پرواز دارد
 تو از دوقی پریدن پیشانی

(۲۰)

چو گوشت یار با بدست بود است
 دل بر زره در جوش نمود است
 چنگا خدش را چون پنج گل
 تنم زیز از ذوق وجود است

(۲۱)

شنیدم در علم روانه می گفت
 منم از زندگی تاب تخم
 پیش کن خفا تخم
 یکین سوز و ساز یک تخم

(۲۲)

مسلماناں ابراہیمؑ سے آہستہ دل
 کہ دشمن تر ز جانِ جبریل است
 نہایش ازم از آفریناواں
 کہ این شمرے ز اسمِ جبریل است

(۲۳)

بگویش سپاری لے لے لے لے
 راتس گزاری لے لے لے لے
 و ما دم آرزو ما آفسدنی
 مگر کالے نوازی لے لے لے لے

(۲۴)

تیر تو دار و رسانی

لگدوون و لگدوون
 دلے از خوشین با آشتانی
 لکچر بر قویش و چوین و چوین
 کہ از زبیرین خستے بر آشتی

(۲۵)

گور شاخسار بوستانے

پیش می گفت مرغ نغمه خوانے
 بر آو بر چو اندر سینه داری
 سر دشتے، ناله، آهے، فغانے

(۱۶)
 اگر در کس حیات ازین بگیری
 و اگر جان به بین اری نمیری

(۱۷)
 بیل فغانه آن پای پیغمبر
 حدیث سوز او آزار کوش است
 من آن پروانه را پروانه دادم
 که جان من سخت کوش و شعله پوش است

(۲۸)
 ترازو خورشیدین بگمان سازد
 من آن آلب طربا کے ندارم
 بزارم جو دگرستان
 سب سے چاہے ندارم
 گلچن

(۲۹)
 زبانیں رستہ بست نام
 اگر جانت شہید حبیبیت
 نمایم آنچہ بہت اندر گل
 ہمارے حکم رنگ و بویت

(۳۳۳)

جهان یار یقین خوش گنجینه دار
همه را مست یک چایه کردی
نگه را با نکه آیه ناز دادی
دل از دل جان جان گنجینه کردی

(۳۳۴)

کنند با خضر خوش گنجینه گفت
شکر بنور و ساز جبر و بر شو
تو این خجک از کنار عرصه نبی
بمیر اندر بید و زنده تر شو

(۳۴)
 کز قیاد این جم غم خاک
 کز تپستان و غم خاک
 یکین من ندانم کز کیم صفت
 هر تراز از درون غم خاک
 بنما

(۳۵)
 اگر درشت خاک تو نباشد
 دل صد باره خونابه بار
 ز آب و نوبساراں گریه آموز
 کز از شکب تو روید لاله زار

(۱۳۰)

و مادم نقشہا کے تازہ ریزو
 ایک صورت قرار زندگی است
 اگر امور و تصویب و پیش است
 بجا کوشش قرار زندگی است

(۱۳۱)

پودوی نظم در علوت آرد
 قیامت اجماع و محسن پیش
 چو پانی خواہم غلوت گیم
 جہاں را کم گم انمول پیش

(۳۸)
 چو پی‌ری میان سینه دل چسبست
 خرد چو سوزید اگر دودش
 دل از دودش پیش دل بود سین
 چو یک دم از پیش افتادش

(۳۹)
 گفت او بحسب اندر خجسته
 نگاه عشق در آید بهیم است
 نیگردد کهن افسانه طور
 که در بر دل تنگای حکیم است

(۱۲)
 گفت و بخت بد و بد
 جز این نیست گم پیداکردی
 جز کیم غیر تو از عزیز دل است
 تو ای غافل ای پیداکردی

(۱۳)
 پیغمبرین تبار اول
 زبندگان از آزاده رستم
 چو باد صبح گردیدیم در پی
 گاه را آب و گاه را آتش

(۴۲) سکن را
 بخود باز آورد و زیند
 خنجر بکمرین در جام کردم
 من این خنجر و منجان و پیش
 مستی و ام کردم
 جیشم

(۴۳) سفاطم را ستم او جامم جگر
 درون قطره ام پویشیده کرد
 خود اندر سرم تنجانه ریخت
 خلیل عشق ویم را حرم کرد

(۳۳)
 خود بخیر می آموزد و دوشش است
 پستار تیان چشم و گوشش است
 صغ در استین و پشیدوار
 بین زاده ز ناروشش است

(۳۴)
 کس نهادند
 خود اندر سحر
 چشم چون دیگران از خاک و خون است
 دلچسب را از کس خبرین اند
 ضعیف خاک و غم بچگون است

(۳۶)

گلے جلوہ رفتی بر لبِ گلزار

کہ جان تو ز خود نا محسوس هست
 دستم در خجسته آدھے زن
 خدا ہم در تماشای آدھے هست

(۳۷)

بگو بیل را از من پیای
 مرا آں پیکر نوری ندادند

وے تاب و تابِ خاکیاں ہیں
 پیوری زوقی بھوری ندادند

(۳۷)

بجای علم تا وقت بدست
 تھیں کہ کن اگر تو جا کے پاس
 علم غواہی تھیں راہ نیم کس
 کجی کجی کجی کجی کجی

(۳۹)

خود بر تھپو تو پدہ بہاقت
 تھیں تھیں ویدار دارم
 در اقدہ ہر زمان اندیشہ بہاقت
 بہاقت بہاقت بہاقت بہاقت

(۵۰)
 دست می زند و از اندیشه گر
 ز پیش زردمانست زردی
 بخود باز از خودی را چو تیرگی
 پس از مردن میری
 اگر گری

(۵۱)
 ز پیوستن و جانم چه پیری
 بدامم چو پیل در می نیامم
 و من شسته ام در پیچ و تابم
 پیر از آغوش من خیرم نوام

10

(۴۳)
مراقبت و پیکر نگه داشتن
هر امر و چیز و از خود را میم است
دل از خوابان بجای بر او نگهدار
همیش خراب و دادن حرام است

10

(۳۵)
 زارای منی وراں قیچی
 خیمه بابا پشیم خورده
 تنفیسی خورده و یل است
 خورده و یل است

(۵۴)

من از بود و نبود خود خوشتر
 اگر گویم که من خود پیوسته
 و این را می بینم نواخته ساقیست
 که در سینه می گوید که

(۵۵)

زین با شاعران گویا
 چه سود از سوزا که چو لاله سوزی
 ز خود را می گذاری ز آتش خویش
 به شام در دمنده بر فروزی

(۵۶)
 ز قویب زشت تو ما آشت نام
 عیارش کردہ سو و زیاں را
 درین مغلزین تنہا سے نیست
 بچہ بچہ پیہم جاں را

(۵۷)
 تو اسے شہجِ حرم شاییدانی
 جہانِ عشق را ہم شکر ہے بہت
 گناہ و نامہ و میزاں ندارد
 نہ او را سلمے نے کما ہے بہت

(۵۸)
 چو تاب از خود بگردید و قطره آب
 میان صد گریه گریه اند کرد
 بنیم، بنوا بیاں پنجپاسی
 کر گشتن بر نو خلوت خانه کرد

(۵۹)
 من اے اشوراں پیچ و تابم
 خود را فہم این معنی محال است
 چہاں در شست خاکے تن بدول
 کہ دل و شست غزالان یاس

(۶۰)
 بسیار بزم بهر حال که انجام
 خوانند زنگارانی ز منم خیر است
 بدریای غلط و با موجش در او نیز
 حیات جاودا را اندر تنم خیر است

(۶۱)
 سرای منی سبب تمام من
 نگاه و عرف با فانی به تمام
 زخمی تمام تو را زلفت من به مجبور
 که خاک زنده ام در آن نفی لایم

(۶۲)

گو از مدعا ز زندگانی

ترا بشوید و بماند از تو گنج نیست
 من از ذوقِ سفر بگریزم
 ز نینلِ شینِ چرخِ کعبه نیست

(۶۳)

اگر کردی گنج بیاورد گنج

زین فیض از دست تو گشت
 ز خود را بجای من بفر
 که ز از دست تو گشت

(۶۴)

و فاما آشتی بکینه بود
 نگاهش بهت بر آرزو بود
 چو دید او را پدید از سینه من
 نه که دست آموز او بود

(۶۵)

بمیر ای عشق و ازیری عشق
 بدر آنکه خواهی ببارد
 درون سینه پیش از قطره نیست
 آید بر زبان بایان ندارد

(۶۶)

مشوای غنچه لور است
ازین بستان سرادیک چوایی
سب جویم سمن عشق چینی
میکشیدم نوا صبح گلجایی

(۶۷)

از دهن گل افشاده گفت
نمودم چو پرواز شتر است
دل بر تخت نقش افروز نوشت
کز نقش گل و نایا پدید است

(۶۸)

جہاں ماکہ پاپا نے نذر
 چو ماہی و دریا زایم غرق است
 کچھ بدولت و کین کہینی
 کچھ بدولت و کین کہینی
 کچھ بدولت و کین کہینی
 کچھ بدولت و کین کہینی

(۶۹)

برغان سپین جدا ستار
 زبان غنچہ ہائے زریا
 چو میرم با صبا خاکم بیدار
 کہ فرط غلوں گلاں گلاں

(۵۰)
 تمام اینچنین است این ادوی گل
 درون لاله آتش جلال حسیست
 چرخیم ما چمن یکب موج رنگ است
 کرمی دادند چشم بلبلان حسیست

(۵۱)
 ز نور شیدی من سبزه تو
 لایا نورم از طاف ز تو
 ز آغوش تو دوم تمامم
 ز قول تو من سبزه تو

(۳۴)

سپای و درون پیرت
 غمش فزوده جان بندت
 اصحابی این کینه انوش
 زینل عابدی پیرت

(۳۵)

وای کاه فرزند دار است
 زبان را بندد و پرده کار است
 دلم را این که ناله از غم عشق
 ترا باین وایم چکار است

(۴۳)

من یوسف ازاده او

فروغ روشن گل از باده او
بیش از قنار ماه و آب
و آیدم

ز انجم تا به صبح
ز انجم تا به صبح

کران بکرا
کران بکرا
کران بکرا

(۴۶)
 عقاب وین چویند اگر گفت
 چویند سحر چویند سحر است
 چویند آواں مرغی آواش
 چویند پیوندم آواش است

صدائے مایه آواز تیر بحر

که چیز نه بهت هم در قیج و تاب است

(۴۷)
 دل من در عالم و آید است
 جهان از یو آواش است
 پس از صبح و شام آواش
 که پیش از کار من آواش است

(۴۸)
 فدا در سارِ جابل از زخمِ تو
 چیاں در جانی و از جابل و نبی؟
 چرا غم با تو سویم چه تو میم
 تکیه چون من بے سنج و نبی؟

(۴۹)
 نفسِ شفته مو به از ایمِ اوست
 خنجرِ نغمت با از دمِ اوست
 لبِ جگرِ بد چون سبزه در نیم
 گدازِ بارِ شید با از دمِ اوست

(۱۰۰)

ترا در دلی در سینه چیده
 جهان ز کتب و کتب و کتب
 که در از عشق بی کم و چو راجی
 که خود این همه و پورا فریدی

(۱۰۱)

که را جوی سپرد و چو دانی؟
 که او پدید است و زین و زین
 که او پدید است و زین و زین
 که او پدید است و زین و زین

(۸۲)
 تو کے گھر میں خود راہبین
 مسلمان زادہ ترک
 بیک احمد و ترک پست
 عرب نامزد اگر ترک عرب

(۸۳)
 تیرے نام میں ترک و تباہ
 چین راہم و از یک شاخا رہم
 تیرے بیک و بوبرا عزم است
 کہ ما پروردہ یک نام رہم

(۱۶۴)
 نہاں در سیر عالمیست
 بجا کائناتے و دل غمیست
 ازاں صہبا کہ جان ما برافروخت
 بنور اندر بجے مانعہست

(۱۶۵)
 دل من لے لے من لے لے من لے لے
 شہی من اس من اس من اس
 پھر پھر حکم چیدی؟
 واپس نہ پھر

(۶۶)

چو گویم که بخت و نصیب
زبان از دود که معنی چیدار است
بدون از شاخ بینی خار و گل را
درون آونہ گل بیدانه خار است

(۶۷)

کے کو درد نہ پائے ندارد
شے وار و شے جانے ندارد
اگر جانے پس داری ملکین
شب و تابے کہ با پائے ندارد

[illegible]

(۶۹)
بجنید بلوہ دربار نوابی
بکامہ شوق مارا بستابی
دوی درون باجی تی ہے
دکھ لکھ نہ ہنی رپائی

(۹۲)

خون در دو غنم آمد در دو غنم
 مرا این ناله مائے درد و غم
 سکنند از آرزویش من نیست
 فغان من دلخیز از ملک و غیر

(۹۳)

دین بر کتب خشتی سوارم
 نه از و اب گمان شهادت
 مراست عیش و دولت عیش
 پیاد کادوم سینه را کس برارم

(۹۳)

کمال زندگی خواهی بیاورد
کشادن چشم خیر خود به بین
فرو بردن جهان را چون آب
حکم بر بالا در کشیدن

(۹۴)

تو می گوئی که آدم خاک را دوست
اسیر عالم کون و فساد است
شماره فطرت را بجانم که داد
نیتان به خبر به پیش نهاد است

(۹۶)
 دل تپیک از غم زنگ است
 دل بر بند از آتش یک است
 اگر چه نداری بحسب است
 اگر ترسی بدو چو بن است

(۹۷)
 ندانم با ده مایه من
 گم در دامن من
 بنیان منم و پیر من
 که جانم و کیم من

(۹۰)

گوئی که تیر ما ز بیم است
 پیدن بر پویش حرام است
 زین جیتش معنی جان
 فغان فغان با از نیام است

(۹۱)

چان بیدل اندر گل ما؟
 چان زاپیت در دل ما؟
 بجایم که می بیند؟
 چان سوز و دل ما؟

(۱۰۰)
 و ما کروز و ...
 و ...
 چو درخت فرامید پس از برگ
 بخشیم این زمین و پس از
 شکم با جان می نم درخت
 جهان بود آن که تصویر جهان بود
 (۱۰۱)
 جهان ما که جز انکار نیست
 است انقلاب صبح و شام است
 ز سومان قصبه چو ارگرد
 بنور این کیکر تمام است

(۱۰۲)
 چیاں لے آفتابِ سماں کرد
 چیاں لے آفتابِ سماں کرد
 باینِ دوری چشمِ در آتی؟
 باینِ دوری چشمِ در آتی؟
 بجا کی دلا سس از خاکدانِ ورا
 بجا کی دلا سس از خاکدانِ ورا
 تو لے شرکاء
 تو لے شرکاء

(۱۰۳)
 تراش از تیشِ خود جاوہِ تیش
 تراش از تیشِ خود جاوہِ تیش
 گداز دیکراں فتنِ غلاب است
 گداز دیکراں فتنِ غلاب است
 گر از دست تو کارِ نادر آید
 گر از دست تو کارِ نادر آید
 سنا چشم
 سنا چشم

(۱۰۴)

بہتر ہے کہ دل در بازو
 باب آتش و گل در بازو
 نہ پنداری کہ درین آید است
 کہ این دہ پایہا دل در بازو

(۱۰۵)

یہاں فطرت نغمہ
 چہ اگر گوشت و خلوت گزینی
 تراقی داد چہ ہم کہ بنی
 کہ از نورش بگم ہے آفرینی

(۱۰۶)
 میان آب و گل خلوت گزیدیم
 ز افلاطون و فارابی بریدیم
 سبک دم از کس در یوزه چشم
 جہاں را جز چشم خود ندیدیم

(۱۰۷)
 ز آغاز غوی سبک خیزیت
 نوئی در سلفی شام و خیزیت
 ز خضر این نکته یاد داشتیم
 کہ جبر از موج خود بریدیت

(۱۰۸)

ولا زخیات از غنچه در بیا ب
 حقیقت در مجازش به حجاب است
 ز قلم پرده می رود و کین
 شمع شمع آفتاب است

(۱۰۹)

فروغ او بزم باغ و باغ است
 گل از صبا به او روشن باغ است
 شب کی در جهان یک گنجد است
 که در هر دل ز داغ او چرخ است

711

(۱۱۰)
 ز غائبان
 که خواب پریشان
 خودی از خودی آمدیدار
 جهان یافت افراسیاب

()

(۱۱۱)

جہاں کہ روزِ بدارِ دوستِ گلستا ہے
بکھوئے روزِ می‌جستِ راستے
ز پیشِ عدمِ زویدہ گنجست
کز تاندِ دلِ دمِ نیا ہے

(۱۲)

دل من از دوان صبح جان است
 نینداری ابل برین گران است
 چشمم در کیم حیاست
 بنور اندر صبحم حیاست

(۱۳)

گل رخسار چوین شکسته است
 گرفت طلسم منخله است
 زبان بر آب کرم با کرم
 دل در سینه چوین شکسته است

(۱۱۴)

مزارج لائے خود و ششنام
 بشاخ اندر گلان را بو ششنام
 از ان ارد مرا غنچین دست
 مفتاح نغمه های او ششنام

(۱۱۵)

جہاں یک نغمہ زار آرزوئے
 بل و زرش ز بار آرزوئے
 جیشم ہر چہ تپ بود و بات
 دے از روزگار آرزوئے

(۱۱۶)

دلِ من بجای تو آرزوست
 درونِ سینه من گمانے تو بویست
 خنکے خشتین ازین بویست
 سرین باویشین اید

(۱۱۷)

دوامِ ماز سوزِ تمام است
 پو مایِ جبریش بر جاحِ ام است
 چو سائل که در آغوشِ سائل
 تکیه بر سرِ موم و مرگِ دوام است

(۱۱۸)

مرآج از بین آئے اعظم شہر
 گرا زما سجدہ پیدائش است
 غلامے ماکہ خود صور گیکری کرد
 تہی را سجدہ از قدسیاں است

(۱۱۹)

کھچیاں کر چہ کچہ پیکر کنند
 مقیم سوناتا بود و بستند
 چیاں از فرشتہ و زواں گمبند
 بنور آدم فقیر کے یہ بستند

(۱۳۰)
 جہاں ہمارو دیدارِ شست گلِ من
 بیاں گریہ از جامِ من
 غلط کردی رہ نمونہ دلِ دست
 گم شد بوجہ آئے دلِ من

(۱۳۱)
 ہزار سال با فطرتِ شست
 تیرم و از خود
 باو پیوستہ گریہ
 تیرا پیوستہ گریہ

(۱۲۲)

گنجواں چارہ گزین شعلہ صیت
 کہ در غم روان مانند آب است
 گنبد در جیو، جان ناسکیا
 خود حیران دل در چرخ و تاب است

(۱۲۳)

در غم جگر افکار این صیت
 بدن من بجز اسرار این صیت
 بفرمائی حکیم
 بدن آسوده جان یار این صیت

(۱۲۳)
 گدازم گدازم به نیایم
 بخودنارم گدازم گدازم
 تیمم سووم گدازم گدازم
 ترا از خیمه دریا
 کندر فطرم آینه نارم

(۱۲۴)
 اگر آگاهی از کیف و کمه
 تیمم سووم گدازم گدازم
 دلا در یوزده و نه
 تیمم سووم گدازم گدازم

(۱۳۶)
 پیغم داری حیات دل دلم نیست
 که دل در حلقه بود و عدم نیست
 خوراکم نظر از اینست هرگز
 اگر دم زلفت دل باقیست غم نیست

(۱۳۷)
 اسرار دل ناشنی در کنارم
 ز شرف شهبان نوش گیسوم
 درون سینه ام پنهان از هرگز
 من از دوست تو در امید و بیم

(۱۲۸)

زین کو صوفیان به صفت را
 خدا جوایان منی ایشان را
 غلام شمس آں خود پیوستم
 که از نور خودی منبت را

(۱۲۹)

سایه چمن نا دیده گذر
 چرخ چرخیده گذر
 تراش دیده روشن شد واد
 خرد بیدار و دل خوابیده گذر

(۱۳۰)

راشیدم صغیر به صورت پیش
 بکلی خود خدا را نقش بر آینه
 مرا از خود بروی آینه محال است
 بر آینه که بر آینه خود آید

(۱۳۱)

نور استی می گفت
 نگاه ما چمن را دال سانیست
 در آن پنجا که صد غور نشیند
 نیست بالا است بانیست

(۱۳۲)
 زمین را از دامن آسمان گریه
 مگاہا را شجریه ریزه گریه
 پرده پر زده سوسے منزل و ست
 نشان را از گریه و آں

(۱۳۳)
 زمین مگاہا غمیز و گریه
 نشان بجای غمیز و گریه
 قدم بیک تیرہ درہ زیت
 بنیادے جہاں غمیز و گریه

(۱۳۲)

در محبت انبیا

در محبت پیغمبر

حدیث سوز و ساز ما در اوست

جسارت و بیباکی افغانان

(۱۳۵)

سکندر و قتل و غیره

سکندر و قتل و غیره

آدم را از شهرها پانصد و دوازده سال

نمی بیند که ایام ماند و جماعت؟

(۱۳۱)

یو دی دل زچاک سنجین
 بغارت بدو سنجین
 مستاع از ویم با که داوی؟
 کردی با غم سنجین؟

(۱۳۲)

پیشین جهان رنگت بوقت
 زمین و آسمان چار بوقت
 پوری لے دل از تنگامت؟
 ویا از خلوت آباد تو اورت؟

(۱۳۸)
 مرا از پرده ساز آگهی نیست
 و نه دانم نواخته زندگی چیست
 و نه چنان در میان و نه خال
 میروم / تنهایی / که ایست
 گل از مرغ چین پدید آید

(۱۳۹)
 نواخته در محفل دامن
 شکر از زندگی بگل دامن
 دل از نور چشم و دم ضایع
 خرد را بر آب ریوی دامن

(۱۳۱)
 عجم از غمہ سبب است
 ز سوایم مستماع او گراں است
 بجوئے بودہ کم کردہ در دشت
 ز آواز درایم کاروان است

(۱۳۲)
 حشمت بجان است
 عجم از غمہ مستماع او گراں است
 صدائے من در آسمان است
 صدی را تیر ز غم چو غم
 کردہ خوابید و محمل گراں است

۱۳۱ نوار تلخ ترعی ن چو ذوق غمہ کم یابی
 صدی را تیر ز غم چو محمل گراں مینی (عربی)

(۱۳۲)
 زبانِ شیرینِ شکر
 در سینه‌ی شوق نهادم
 گلِ اشکِ زار از ناله‌ی من
 چو بوقِ اندر نهادِ او فستادم

(۱۳۳)
 هم آواره کردند
 مرا شکرِ صدفِ آینه کردند
 وطمِ نماندِ گلِ آینه کردند
 شکام را که پیکرِ آینه کردند
 شوید زلفتِ نطفه کردند

(۱۳۳)
 گر مسلم ز سوزین تپید است
 ز قشیش اشک تپید هم چکد است
 هنوز از محشر جانم نداند
 جہاں را از نگاہ من دید است

(۱۳۴)
 ز شایخ آرزو بر خورده ام من
 بر آرزو زندگی بچہ بردہ ام من
 پیرس از باغبان اے کمال انداز
 کہ بچہ ام بہار آورده ام من

(۱۴۶)

فیلم کو ان زوروں سے چنید
مضمون غریب سے چنید
دلم در سینی لڑو چو کج
کہ دے قطعہ

(۱۴۷)

بگم حرکت نامید کلام
کہ دے کہ کو بیاس کلام
کہ دے کہ کو بیاس کلام
کہ دے کہ کو بیاس کلام

(۱۳۸)

مکمل کار جهان است لور است

بر آن با ابد را پدیدوار است
 سبک را موز را محکم گرفت را
 موز اندر ضعیف روزگار است

(۱۳۹)

زمینی از خداوندان افکنک
 و گویا کتب و پایی گزینی

به لایخی خیال است گزینی
 ز کتب راه مولا گزینی

(۱۵۱)
 قبا بنے زندگانی چاک تیا
 چور آل تیان دیناک تیا
 بی پروا از آوشت پین پی باموز
 تیا شین داند در خاک تیا

(۱۵۲)
 میان لاله گل سحر میاں گیر
 زنج نغمه خواں دین تیا
 اگر از ناتوانی گریختی
 نصیب از شباب تیا

(۱۵۲)
 بجایِ من کہ جانِ شینِ گنجِ تخت
 ہوائے جلوہ این گُل را دور و کرد
 ہزاراں شہید و وار و جانِ تیاب
 گزرد و چو پایکِ شہید ہو کر و
 بدین

(۱۵۳)
 شہم از خاکِ منار
 کہ در زینہٗ زمینِ ہم می است
 نفسِ وار و و یک جانِ وار و
 کہ برادر و یکدین است

لے گل دور و۔ ایک قسم کا پھول جو اندر سے سرخ اور باہر سے زرد ہوتا ہے۔

(۱۵۴)
 مراد حق حق در آب کرد
 غبار راه را امشب کرد
 گنجینه محبت است
 بیان این از راه پست کرد

(۱۵۵)
 عین حق در حق کرد
 کبریا در حق کرد
 دل خود کام را از حق کرد
 زبانی که با حق کرد
 حکم نه داند با حق کرد
 حکم

انکار

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

افکار

گلِ نختین

ہنوز ہم نفسے در چمن نمی بینم بہار می رسد و من گلِ نختینم
 بہ آبجو نگرم خوش را نظارہ کنم بایں بہانہ مگر روئے نیکوے بینم
 بخامیہ کہ خطِ زندگی رستم دہ است نوشتہ اند پیامے بدرگاہِ بینم
 دلم بہ دوش و نگاہم بہ عبرتِ امروز شہیدِ جلوہ فردا تا زہ آئینم

ز تیرہ خاک و میدم قبائے گلِ بستم
 و گر نہ آستید اماندہ ز پروینم

دعا

اے کہ از مخماریہ فطرت بجایم رختی ز آتش صہبائے من بگداز مینائے مرا
عشق را سرمایہ ساز از گرمی فریاد من شعلہ بیباک گردان خاکِ پینائے مرا

چوں بمیرم از غبارِ من چسپایِ لاله ساز
تازہ کن داغ مرا سوزان بھجائے مرا

ہلالِ عید

نتوان جز شیم شوقِ رسید اے ہلالِ عید از صد نگہ براہ تو دایم نہادہ اند
بر خود نظر کش ز تہی دامنِ مرغ در سیئہ تو ماہِ تمام نہادہ اند

تسخیرِ فطرت

(۱) میلادِ آدم

نعره زد عشق که خویش حکمے پیداشد	حسن لرزید که صاحب نظرے پیداشد
خبرے رفت ز گردوں شبستانِ ازل	حذرے پردگیانِ پرده درے پیداشد
آرزو بخیر از خویش باغوشِ حیات	چشم واکر دو جهانِ دگرے پیداشد
فطرت آشفت که از خاک جهان مجبور	خود گرے خود شکسته خود نگرے پیداشد

زندگی گفت که در خاک پییم همه عمر

تا ازین گنبدِ یرینه درے پیداشد

(۲) انکارِ ابلیس

نورِ بیِ نادان نیم سجدہ بآدم برم!	او بہ نہاد است خاک، من بہ نثر آوازم!
می تپد از سوزِ من خونِ رگِ کائنات	من بہ دو صرصرم، من بہ غوغا تندرم

رابطہ سالمات، ضابطہ اہمات سوزم و سانے دہم، آتش مینا گرم
 ساختہ خوش را، در شکم ریز ریز تاز غبار کن، پیکر نو آورم
 از نو من موجب چرخ سکون پذیر (۱) نقش گیر روزگار، تاب و تب جوہرم
 پیکرِ نجسم تو، گردشِ انجم ز من جاں بجاں اندرم، زندگی مضمم
 توبہ بدن جاں ہی، شور بجاں من ہم توبہ سکونِ دُنی، من تپشِ بہرم
 من ز تنک مانگاں گد یہ نکر دم سجود قاہر بے دوزخم، داور بے محترم

آدمِ خاکی نہاد، دوس نظر و کم سواد

زاد در آغوش تو پیر شود در برم

(۳) اغوائے آدم

زندگی سوز و ساز، پر سکونِ دام فاختہ شاہیں شود، آتشِ نیر دام
 هیچ نیاید تو غیرِ سجودِ نیاز خیز چو سرو بلند، بعلِ نرِ گام
 کوثر و نسیم برد، از تونشِ طِعل گیر زمینا سے تاک بادِ آئینہ فام

زشت و نکوزادہ وہم خداوند تست	لذت کردار گیر، گام بندہ جئے کام
خیزند کہ بنامیت مملکت تازہ	چشم جہاں میں کشا، بہر تماشا فرام
قطرہ بے مایہ، گوہر تابندہ شو	از سرگردوں ہفت، گیر بدریا مقام
تین درختندہ، جان جانے گسل	جوہر خود را نما، آئے برس از نیام
بازوئے شاہیں کشا، خون بدوان یز	مرگ بود باز را، ز ریتن اندر گنام

تو نہ شناسی ہنوز شوق بمیر و وصل

حیثیتِ دوام؟ سوختنِ ناتمام

(۴) - آدم از بہشت بیرون آمدہ میگوید

چہ خوش است زندگی را ہمہ سوز و ساز کردن

دل کوہ و دشت صحرا بہ دے گداز کردن

رقص دے کشادہ بفضائے گلستانے

رہ آسمان نور دن بہ ستارہ راز کردن

بگداز مائے پنہاں، بہ نیاز مائے پیدا
 نظرے اداسِ شناسے بحرِ مِم نازِ کردن
 گئے جزِ بکی ندیدن بہ ہجومِ لالہ زارے
 گئے غارِ شیشِ زن رازِ گل امتیازِ کردن
 ہمہ سوزِ ناتمام، ہمہ در و آرزویم
 بگماں دہم یقین را کہ شہیدِ جستجویم
 (۵) - صبحِ قیامت

(آدم در حضورِ باری)

اے کہ ز خورشید تو کو کب جا مستنیر (۱) از دلم افروختی شمعِ جہانِ ضریر
 ریخت ہنر مائے من بحرِ بیک نائے آب تیشہ من آوازِ جگرِ غارہ شیر
 زہرہ گرفتار من، ماہِ پرستار من عقلِ کلاں کارِ من بہرِ جہانِ روبر
 من بہ زمینِ در شدم من بفلکِ شدم بستہ جادوئے من ذرہ و مہرِ منیر

گرچہ فنوش مرا بر ذراہ صواب
از غلطم در گذر عذر گناہم پذیر
رام نکر دو جہاں تانہ فنوش خوریم
جز بکند نیب ز ناز نہ کرد و اسیر
تا شود از آہ گرم این بست نگیں گدا
بستن ز تار او بود مرا ناگزیر
عقل بدام آورد فطرت چالاک را
اہرمن شعلہ زاد سجدہ کند خاک را

بونے گل

حورے بکینج گلشنِ جنت تمید و گفت
مارا کسے ز آنسوئے گردوں خبر نہاد
ناید بفہم من سحر و شام روز و شب
عقلم رہو دایں کہ بگویند مرد و زراو
گردید موجِ نکتہ از شاخِ گل و مید
پا پنچیں بعبالم فردا و دی نہاد
داکر دیشم و غچہ شد و خندہ زد و مے
گل گشت برگ برگ شد و بر زمین فتاد

زندانی که بند ز پائش کُشد داند
آه کداشت است که بونام اده اند

نوائے وقت

خورشید بمانم، انجم به گریانم در من نگر می بسیم، در خود نگر می جانم
در شهر و بیابانم در کاخ و شستانم در من دروم و در مانم، در عیش فراوانم

من تیغ جہاں سوزم، من چشمہ جیوانم

چنگیزی و تیموری، شسته ز غبار من ہنگامہ افرونگی، بیک جسته شرار من
انسان جہاں او، از نقش و نگار من خون جگر مزاں، سامان بہار من

من آتش سوزانم، من روضہ ضوانم

آسودہ و سیارم، این طرفہ تماشا میں در بادۂ امروزم، کیفیتِ فردا میں

پنہاں بہ ضمیرِ من، صد عالمِ رعنا ہیں صد کوبِ غلطاں ہیں صد گنبدِ خضر ہیں

من کسوتِ انساغم، پیراہنِ یزدانم

تقدیرِ فسونِ من، تدبیرِ فسونِ تو تو عاشقِ لیلائے، منِ شبتِ جنونِ تو

چوں روحِ روانِ پاکم، از چند و چگونِ تو تو رازِ درونِ من، من رازِ درونِ تو

از جانِ تو پیدا یم، در جانِ تو پناہم

من رہرو تو منزل، من مزرع و تو حاصل تو سازِ صدا پگے، تو گریِ ایسِ محفل

آوارِ آب و گل، ادربابِ مقامِ دل گنجیدہ بہ جامے ہیں این قلمِ بے ساحل

از موجِ بلندِ تو سر بر زدہ طوفانم

فصل بهار

(۱)

خیز که در کوه و دشت، نیمه زوایر بهار

مست ترنم همدار

طوطی و دراج و سار

بر طرف جو بهار

گشت گل و لاله زار

چشم تماشا بسیار

خیز که در کوه و دشت، نیمه زوایر بهار

(۲)

خیز که در باغ و راغ، قافله گل رسید

بادِ بهاراں وزید
 مرغِ نوا آفرید
 لاله گریباں درید
 حسن گلِ تازه چید
 عشقِ عنیم نو خرید
 خیز که در باغ و راغ، قافله گل رسید

(۳)

بلبُلگاں و صغیر، صُلصُلگاں در غروش
 خونِ چمنِ گرم جوش
 اے که نشینی خموش
 در شکن آئینِ هوش
 بادِ معسّی بوش

نغمہ سرا، گل بپوش
بیکلگاں در صغیر، صلصلاگاں در خوش

(۴)

مجرہ نشینی گزار، گوشہ صحرا گزین
بر لبِ جوئے نشین
آپ رواں را بہ میں
ز گس تا ز آفتاب
مختِ دل مندین
بوسہ ز نشِ حبسین
مجرہ نشینی گزار، گوشہ صحرا گزین

(۵)

دیدہ معنی کشا، اے ز عیاں بخیبر

لاله کمر در کمر
 نیمہ آتش بہر
 می چکدش چرنگ
 شبنم اشک سحر
 در شفق انجم نگہ
 دیدہ معنی کُشا، اے زعیانِ خبیہ

(۶)

خاکِ چین و انمود، رازِ دلِ کائنات
 بود و نبودِ صفات
 جلوہ گرِ ہائے ذات
 آنچه تو دانی حیات
 آنچه تو خوانی ممات

بیچ نذار و ثبات
خاک چمن و انمود، راز و دل کائنات

حیات جاوید

گماں مبر که بیای سید کارِ معناں
چمن خوش است لیکن چو غنچه نتوان سیت
ہزار باد و ناخوردہ در رگِ تاک است
اگر زمرِ حیات آگهی مجھے و مگیر
قبائے زندگیش از دم صبا چاک است
دلے کہ از غلش خار آرزو پاک است

بخود خزیدہ و محکم چو کوہساران می
چو خس مزی کہ ہوا تیز و شعلہ میاک است

افکارِ انجم

(۱)

شنیدم کو کہے باکو کہے گفت
 سفر اندر شربتِ مانا داند
 کہ در بحرِ یَم و پیدا سا حلے نیست
 ولے این کارواں را منزلے نیست

(۲)

اگر انجم بهانستے کہ بود است
 گرفتار کند روزگارِ یَم
 ازین دیرینه تا بہا، چه سود است
 خوشا آنکس کہ محروم وجود است

(۳)

کس این بارِ گراں را بر نتابد
 فضائے نیلگونم خوش نیاید
 ز بود و ما نبودِ حبا و داں بہ
 ز اوش پستی آں خاکداں بہ

(۴)

خاکِ انساں کہ جانشِ بتیوار است سوارِ راهوارِ روزگار است
قبائے زندگی بر قاتمشِ راست کہ او نو آفرینِ تازه کار است

زندگی

شبے زارِ نالیدارِ بہار کہ این زندگی گر بیہیم است
درخشد برقِ سبک سیر و گفت خطا کردہ، خندہ یکدم است
نداغم بہ گلشن کہ برد این خبہ
سخنہا میانِ گل و شبنم است

مجاورہ علم و عشق

علم

نگاہم رازدارِ ہفت چار است گرفتارِ کمندم وز گار است
جہاں بینم بایں سوباز کردند (۱) مرا با آنسوئے گردوں چہ کار است

چکد صد نغمہ از سازے کہ دارم

ببازارِ من گنم رازے کہ دارم

عشق

ز افسون تو دریا شعلہ زار است ہوا آتش گذار و زہر دار است

چو بامن یار بودی، نور بودی بریدی از من نور تو نار است

بخلمت خانہ لاہوت زادی

ولیکن درِ نخِ شیطان فادی

(۲)

بیایں خاکداں را گلستاں ساز جہانِ پیر را دیکہ جواں ساز
 بیایک فترہ از در و دلم گیر تیر گردوں بہشتِ جاوداں ساز

ز روزِ آفرینش ہمدم استیم
 ہماں یک نغمہ را زیرِ دم استیم

شبنم

گفتند فرود آئے ز اوجِ مہ و پرویز

بر خود زن و با بحرِ پر آشوبِ بیامیز

با موجِ در آویز

نقشِ دگر آئینہ

تا بندہ گہ خینہ

من عیشِ هم آغوشی دریا نه حسیم
آس باوه که از غوش ربا بدخشیدم

از خود نه رسیدم

ز آفاق بریدم

بر لاله چکیدم

لاله

پیش از نمود بلس و پروانه می تپید

گردون شراره غوش ز تاب من آفرید

یک شاخ نازک از تیره خاکم چو نم کشید

لیکن دل ستم زده من نیارید

آس شعله ام که صبح ازل در کنار عشق

افزودم ز مهر و بهر ذره تن زغم

در سینه چمن چو نفس کردم آشیان

سوزم ره بود و گفت یک در برم بایست

در تگنائے شاخ بے پیچ و تاب خورد
تا جوهرم به جلوه گهر رنگ بوسید
شبم براه من گهر آبدار رخیت
خندید صبح و باد صبا کرد من وزید
ببل زگل شنید که سوزم ربوده اند
تا لید و گفت جامه هستی گراں خرید

و اگر ده سینه منت خورشید می کشم
آیا بود که باز بر آید دیشم

حکمت و شعر

بوس اندر غبارِ ناقه کم
دستِ رومی پرده محل گرفت
این فروتر رفت و تا گوهر رسید
آں بگردابِ چرخ منزل گرفت

حق اگر سوزی ندارد حکمت است
شعری که در چو سوز از دل گرفت

مجاوره مابین خدا و انسان

خدا

جهاں را ز یک آب و گل آفریدیم تو ایران و تاتار و تنگ آفریدی
من از خاک پولاد و ناب آفریدم تو شمشیر و تیر و تفنگ آفریدی

تبر آفریدی نه سال چمن را
قفس ساختی طائر نغمه زن را

انسان

تو شب آفریدی چرخ آفریدیم سفال آفریدی ایلیغ آفریدیم
بیابان و کو بهار و راغ آفریدی خنیا بان و گلزار و باغ آفریدیم

من آمم که از سنگ آئینه سازم
من آمم که از زهر نوشینه سازم

ساقی نامہ

(در نشاطِ باغ کشمیر نوشتہ شد)

نجم پرین رست از مرغزارے	خوشا روزگارے، خوشا نو بہارے
ز فوارہ الماس بار آبشارے	زمین از بہاراں چو بالِ تدرورے
نہ غلطد ہوا جز کہ بر سبزہ زارے	نہ پیچید نگہ جس نہ کہ در لالہ و گل
چہ زیبا بنگارے، چہ آئینہ دارے	لب جو خود آرائی غنچہ دیدی؟
کہ می آید از خلوت شاخسارے	چہ شیریں نوائے چہ دلکش صدائے
ز آوائے سارے ز بانگِ ہزارے	بہ تن جاں، بہ جاں رنہ و زندہ گردو
در آمیخت بانغمہ جو بہارے	نوائے مرغ بلند آشیانے
نہا داست در دامن کوہسارے	تو گوئی کہ یزداں بہشت بریں را
رہا ساز دواز منعت انتظارے	کہ تا رجعتش آدمی زادگان را

چہ خواہم دریں گلستاں گرنہ خواہم
 سرت گردم لے ساقی ماہ سیما
 بہ ساغر فریز آبے کہ جاں را
 شفت یق برویاں ز خاک نژدم
 نہ بینی کہ از کاشغرتا بہ کاشاں
 ز چشم ام رنجت آں اشک نابے
 کشیری کہ بابتدگی خو گرفته (۱)
 خمیرش تہی از خیال بلندے
 بریشم قبا خواجہ از محنت او
 نہ در دیدہ او نہ دروغ نگاہے
 شرابے، کتابے، ربابے، نگاہے
 بیار از نیساگان مایا دگارے
 فروز و چو نورے، بسوز و چو نارے
 بہشتے فرو چین بہشت غبارے
 ہماں یک نوا بالدا ز ہر دیارے
 کہ تاشید او گل دماند ز خارے
 بے تے می تراشد ز سنگ مزارے
 خودی ناشناسے ز خود شرمسارے
 نصیب تنیش جامہ تار تارے
 نہ در سینہ او دل بقرارے

ازاں نمے نشاں قطرہ کشیری

کہ خاکستر شش فرید شرارے

(۱) اہل خطہ کشمیر کو شیری بھی کہتے ہیں۔

شاهین ماهی

ماهی بچہ شوخ بہ شاہین بچہ گفت
 وارائے نہنگانِ خروشنده تراز میخ
 بایلِ گراں سنگِ زمین گیرِ سبک خیز
 بیرونِ توان رفتِ ریلِ ہمہ گیرش
 ہر خطہ جو ان است روان است و ان است
 ماهی بچہ پراسوز سخنِ چہرہ برافروخت
 ز دبانگ کہ شاہینم و کارم بہ زمینِ چسبیت
 این سلسلہ موج کہ مینی ہمہ یاست
 در سینہ او دیدہ نادیدہ بلا ماست
 با گوہر تابندہ و بالولوسے لالاست
 بالائے سرِ راست، تہِ پاست، ہمہ جاست
 از گردشِ آیام نہ فروں شدونے کاست
 شاہین بچہ خندی ز ساحل بہ خواہاست
 صحراست کہ دریاست تیرِ مالِ پُراہست

بگذر ز سہر آب و بہ پینائے ہوا ساز
 این نکتہ نہ بیند مگر آن دیدہ کہ میناست

اگر خواہی حیات اندر خطری

غزالے باغزالے درِ دل گفت ازیں پس درِ سم گیرم کُنْے
بصحرایِ صید بنداں درِ کین اُتد بکام آہواں صبحِ نہ شامے

اماں از فتنہ صیّا و خواہم

دلے ز اندیشہ آزا و خواہم

رفیقش گفت اے یارِ خردمند اگر خواہی حیات اندر خطری
و ما دمِ خوشیتن را بر فساں زن ز تیغِ پاک گوہر تیز تر زری

خطر تاب تو اں را امتحان است

عیارِ ممکناتِ جسم جان است

دنیا پر عمل

بہت میں یکہ و دعوتِ عام است اینجا
 قسمتِ بادہ باندازہٴ جام است اینجا
 حرفِ آں راز کہ بیگانہٴ صوت است ہنوز
 از لبِ جامِ چکیدہٴ کلام است اینجا
 نشہ از حالِ گبیہ زند و گذشتند ز قال
 نہکتہٴ فلسفہٴ درو تہ جام است اینجا
 ما دیرین رہ نفسِ دہر بر انداختہ ایم
 آفتابِ سحرِ او لبِ بام است اینجا
 اے کہ تو پاسِ غلط کردہٴ خود می داری
 آنچہ پیش تو سکون است خرام است اینجا

ما که اندر طلب از خانه بروی ناخت ایم
 علم را جاں بیدیم و عمل ساخت ایم

زندگی

پرسیدم از بلند نگاه حیات چیست
 گفت آن که تلخ تر از او نکوتر است
 گفتم که کرمک است و ز گل سرورینند
 گفت آن که شعله زاد مثال سمند است
 گفتم که شمع بظرت خاش نهاده اند
 گفت آن که خیر او شناسی بهی شمر است
 گفتم که شوق سیر زبردش به منزله
 گفت آن که منزلش به پیشق مضمحل است
 گفتم که خاکی است و بجاش همی دهند
 گفت آن که خاکی است و بجاش همی دهند
 گفتم که خاکی است و بجاش همی دهند
 گفت آن که خاکی است و بجاش همی دهند

حکایت

شنیدم کہ در پارس مرد گرین
 بے سستی از جان کنی دید و مرد
 بناش در آمد بیزدان پاک
 کمالے ندارد بایں یک فنی
 برو جان و نا پختہ در کار مرگ
 فرستایں کن ابلہ را در فرنگ
 فرنگ آفریند نہ ہا شکوف
 کشد گرد اندیشہ پر کار مرگ
 رود چوں نہنگ بدوش بہیم (۱)
 نہ بینی کہ چشم جہاں بین ہور (۲)
 ادا فہم، رمز آشنا، نکتہ ہیں
 بر آشفست و جان شکوہ لبریز بُرد
 کہ دارم ولے از اجل چاک چاک
 نہ اند فن تازہ حبس کنی
 جہاں نوشد و او جہاں کہنہ برگ
 کہ گیر دفن کشتن بے درنگ
 برا نگیزد از قطف بحر ژرف
 ہمہ حکمت او پرستار مرگ
 ز طیارہ او ہوا خورده ہم
 ہی گردد از غار او روز کور

(۱) ہم - طمانچہ (۲) ہور - سورج (۳) غار - گیس

تفنگش بکشتن چنان تیز دست که افروخته مرگ را دم گست
 به طرز نوی برکشد جان ز تن که خود را بخود زنده داند بدن
 خرد و گرداب پیک مرگ از فرنگ
 به تاراج جانها شود تیز چنگ

الملک لله

طارق چو بر کناره اندلس سفینه خست گفتند کار تو به نگاه خرد خطاست
 دوریم از سواد وطن باز چون رسیم؟ ترک سبب ز روی شریعت کجا است
 خندید دست خویش بشیر زد و گفت
 هر ملک ملک ماست که خداست

نامه عا سگیر

بیکے از فرزندش که دعائے مرگ پدر میکرد

نذانی که یزدان دیرینه بود	بے دید و بنجید و بست و کشود
ز ما سینہ چاکان این تیرہ خاک	شنید است صد ناله دروناک
بے همچو شبیر در خون شست	نیک ناله از سینہ او گست
نه از گریه پر کنعان تپید	نه از درد ایوت آہ کشید

مپسندار آں کہ نہ ننجیر گیر

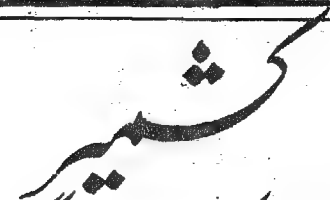
بدام دعائے تو گردد اسیر

بہشت

کجا ایں روزگارے شیشہ بانے ! بہشت ایں گنبد گرداں ندارد
 ندیدہ دردِ زنداں یوسفِ او ز بختیش دلِ نالاں ندارد
 خلیل او حریفِ آتش نیست کلیمش یک شرورِ جہاں ندارد
 بہ صرصہ نفیتِ زورِ برقِ او خطِ از لطمہ طوفان ندارد
 یقین را در کمیں بک و مکر نیست وصال اندیشہ ہجران ندارد
 کجا آں لذتِ عقلِ غلط سیر اگر منزل رہو بیچاں ندارد

مزی اندر جہانے کورِ ذوقے

کہ یزداں دارد و شیطان ندارد

رخت به کاشمکشاکوه و تل و دمن نگر
 سبزه جهان بهساں بهیں لاله چین چین نگر
 باد بهار موج موج مرغ بهار فوج فوج
 صاصل و سار زوچ زوچ بر سر نار و نگر
 تانہ فتد بہ زینتش چشم پھرتنہ باز
 بستہ بچہ زو زمین برق نستر نگر
 لاله خاک بروید موج با بخت پید
 خاک شدر شدر بهیں آب شکن شکن نگر
 زخمہ بہ تار ساز زن بادہ بہ سنگیں بریز
 قافلہ بہار را انجمن انجمن نگر

دختر کے برہنے لالہ نے سمن بے
چشم برئے اوکٹ باز بخویشتن نگر

عشق

عقلے کہ جہاں سو زو، یک جلوہ بیکش
از عشق بیاموز و آئین جہان تابانی
عشق است کہ درجانت کہ نفیت انگیز
از تاب و تر رمی تا حیرت فارابی
این حرف نشاط آوری گویم و می رقصم
از عشق دل ساید یا ایں ہمہ بیتابی

ہر معنی پیچیدہ در حرف نمی گنجد
یک لحظہ بدل در شو، شاید کہ تو دریابی

بندگی

دوش میکده ترسایچه باده فروش گفت از من سخن دار چو آویزه بگوش
 مشرب باوه کساران کهن این بوست که تو از میکده خیزی همستی همه بوش
 من نگویم که فرو بند لب از نکته شوق ادب از دست مده باده باندازه بوش

گرد راهیم و لے ذوق طلب جبر است
 بندگی با همه جبروت خدائی مفروش

غلامی

آدم از بے بصری بندگی آدم کرد گوهری داشت و لے نذر قباد و جم کرد
 یعنی از نخه غلامی زنگان نوار تر است من ندیدم که سگے پیش سگے سر خم کرد

پیتانِ شمشیر

اس سخت کوششِ صیت کہ گیرِ رنگِ آب محتاجِ خضرِ مثلِ کندِ رنی شود
مثلِ نگاہِ دیدہِ مناکِ پاکِ رو درِ جوئے آبِ دامنِ او تر نمی شود

مضمون او بہ مصرعہٴ حبیبِ تمام
مقت پذیرِ مصرعِ دیگر نمی شود

جمہویت

متاعِ معنیِ بیگانہ از دوسِ فطرتاں جوئی؟ ز موراں شوخیِ طبعِ سلیمانے نمی آید
گریز از طرزِ جمہوریِ غلامِ پختہ کارے شو کہ از مغزِ دو صد خردِ فکرِ انسانے نمی آید

بہ مبلغ اسلام در فرنگستان

زمانہ باز برافروخت آتشِ نمرود
 بیا کہ پر وہ ز دِواغِ جگر بر اندازیم
 کہ آشکار شود جو مسلمان
 ہزار نکتہ زوی پیشِ لبرانِ فرنگ
 کہ آفتابِ جهانگیر شد ز عریانی
 گداختی صنماں را بہ سلمِ بُہمانی
 شرارِ شوقِ فشاں در ضمیرِ تورانی
 خنجرِ شہرِ سلیمی بدہ حجازی را
 بہ بزمِ اجمیانِ تازہ کن غزلِ خوانی
 رہِ عراق و خراسان لے مقامِ شنل
 بے گذشت کہ در انتظارِ زخمِ رست
 چہ نغمہ ہا کہ نہ خوں شد بہ سازِ افغانی

حدیثِ عشق بہ اہلِ ہوس چہ میگوئی
 بچشمِ مورِ مکش سرِ سیمانی!

لسان العصر اکبر موعوم

درینجا کہ رخت از ہاں بست اکبر	جیاش بحق بود روشن دل سے
سیر ذرۂ طورِ معنی کیلئے	بہ تجنائتِ دورِ حاضر غلیلے
گئے گریہ اوچو ابر بہار سے	گئے خندۂ اوچو تیغِ اصیلے
نوائے سحر گاہِ اوکارواں را	اذانے درائے پیامِ رحیلے
زولہار بابتِ ذلالت و غرتے	بحبانہا کشیندہ سبیلے

وما غش ادب غرۂ عشق و مستی

دلش پرورش دادۂ جبریلے

غنی کشمیری

نوا سنج کشمیر مینو طیر	غنی آں سنگھوئے بیل صغیر
چورفت از سر تختہ راوا گذاشت	چواند رسرا بود، در بستہ داشت
عجب ارداز کار تو ہر کسے	یکے گفتش اے شاعر دل سے
فقیر و باتسليم معنی امیر	بپا سنج چہ خوش گفت مرد فقیر
دریں خانہ جو من متاع کجاست	زمن آنچہ دیدند یاراں رداست
متاع گرانے ست خانہ اش	غنی تانشیند بہ کا شانہ اش

چو آں محفل افروز در خانہ نیست

تہی تر ازین سیج کا شانہ نیست

خطاب بہ مصطفیٰ کمال پشا اللہ

(جولائی ۱۹۲۲ء)

اُمّے بود کہ ما از اثرِ حکمتِ او
 واقف از سترِ نہا مخانیہ تقدیر شدیم
 اصلِ مایک شریرِ باختہ رنگے بودت
 نظرے کر وہ غور شدید جاگیر شدیم
 محکمۂ عشقِ فروشت دلِ پیرِ حرم
 در جہاں خوار باند ازہ تمقصیر شدیم
 بادِ صحر است کہ با فطرتِ مادر سازد
 از نفسہائے صبا غنچہ دگر شدیم
 آہ آں غلغلہ کز گنبدِ افلاک گذشت
 نالہ گر دید چو پاسبانِ دیم وزیر شدیم
 اے بسا صید کہ بے ام بقدرِ کن دیم
 در بغلِ تیر و کمانِ گشتہ رخِ پیر شدیم
 ”ہر کجا راہ دہد اسپ براں تا زکما“

بار مامات دریں عرصہ بتدبیر شدیم“ (نظیری)

طیارہ

سر شاخ گل طائرے یک سحر
 ننداوند بال آدمی زاوہ را
 بدو گفتیم اے مرغِ باو سنج
 ز طیارہ ما بال و پر ساختیم
 چہ طیارہ آں مرغِ گردوں سپر
 بہ پرواز شاہیں بہ نیرو عقاب
 بگردوں خروشنده و مند جوش
 خرد ز آب و گل جبریل آفرید
 چو آں مرغِ زیرک کلام شنید
 پیش را بہ منتظر خارید و گفت
 ہمی گفت با طائرانِ دیگر
 زمین گیر کردند این سادہ را
 اگر حرفِ حق با تو گوئیم مرغ
 سوئے آسمان بہ بگذر ساختیم
 پرواز بال ملک تیز تر
 بحشمت ز لاہور تا فاریاب
 میانِ نشین چو ماہی خموش
 زمین را بگردوں دلیل آفرید
 مرا یک نظر آشنایانہ دید
 کہ من آنچہ گوئی ندارم شکفت

مگر ای نگاه تو بر چون و چند
ایر طاسم تو پست و بلند

تو کار زمین را انکو ساختی؟

که با آسمان نیز پروا نداشتی؟ (رسدی)

عشق

آں حرف دل فروز که راز است و راز نیست

من فاش گویم که شنید؟ از کجا شنید؟

وز دید ز آسمان و به گل گفت شبنم بش

بلبل ز گل شنید و ز بلبل صبا شنید

تہذیب

انساں کہ رخ ز غازہ تہذیب بر فروخت
 خاک سیاہ خویش چو آئینہ وانمود
 پوشید پنجه را تہ دستانہ حیدر
 افسونی قلم شد و تیغ از کمر کشود
 این بواہوس صنم کدہ صلح عام ساخت
 رقصید کرد ابو بنوا مائے چنگ و خود
 دیدم چو چنگ پر وہ ناموس او درید
 جَزَيْفَاكَ الدِّمَا وَخَصَيْمُ مَبِينُ بُؤ

مسابقتی

(غزلیات)

بِسْمِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مِی ماتی

بهار تابه گستان کشید بزم سُد
 نوائے بلبلی شوریده چشم غنچه کشود
 گمان مبد که سرشتند در ازل گل ما
 که ما هنوز خیالیم در ضمیر وجود
 به علم غره مشوکار می کشی دگر است
 فقیه شهر گریبان و آستین آلود

بهار برگ پرانده را بهم بر بست
 نگاه ماست که بر لاله رنگ آب افزود
 نظر خویش فرو بسته را نشان این است
 دگر سخن نه سراید ز غائب و موجود
 شبی به میکده خوش گفت پیر زنده دل
 بهر زمانه حسیل است و آتش نمرود
 چه نقشها که نه بستم به کارگاه حیات
 چه رفتنی که نه رفت و چه بودنی که نه بود
 به دیریاں سخن زرم گو که عشق غنیور
 بنائے بتکده افکنند در دل محمود

حلقہ بستند سر تربت من نوحہ گراں
 دلہراں، زہرہ و شاں، گلبنان، سیم براں
 درچمن قافلہ لالہ و گل رخت کشود
 از کجبا آمدہ انداین ہمہ خونیں جگراں
 اے کہ در مدرسہ جوئی ادب دانش و ذوق
 نخر و بادہ کس از کار گہ شیشہ گراں
 خرد افزود مرا درس حکیمانِ فرنگ
 سینہ افروخت مرا صحبت صاحبِ نظراں
 برکش آں نغمہ کہ سرمایہ آب و گل تست
 اے ز خود رفتہ تھی شوز نوائے و گراں

کس ندانست کہ من نیز بہائے وارم
 آں متاعم کہ شود دست زو بے بھراں

می تراشد فکر ما هر دم خداوندی دگر
 رست از یک بند تا افتاد در بندے دگر
 بر سر بام آفتاب از چهره میا کانه کش
 نیت در کوئے تو چوں من آرزو مندے دگر
 بکه غیرت می برم از دیده بنیائے خویش
 از نگه باغم به رخسار تو رو بندے دگر (۱)
 یک نگه، یک خنده و زوید، یک تابنده اشک
 بهر میان محبت نیت سو گندے دگر
 عشق را نازم که از بیتابی روز مسراق
 جان ما را بست با درد تو پیوندے دگر
 ناشوی بیباک تر در ناله لے مرغ بهار
 آتشے گیر از حریم سینه ام چنڈے دگر

چنگ تیموری شکست آهنگ تیموری بجاست
 سرپروں می آرد از سازِ سمرقندے دگر
 رہ مدہ در کعبہ اے پیرِ حرم اقبال را
 ہر زماں در آستین دارد خداوندے دگر

مرا ز دیدہ بینا شکانت دگر است
 کہ چوں بجلوہ در آئی حجابِ من نظر است
 بہ نوریاں ز من پا بہ گل پیامے گوے
 حذر ز مشیتِ غبارے کہ خوشننگد است
 نواز نیم و بہ بزمِ ہسار می سوزیم
 شر بہ مشیتِ پرما ز نالہ سحر است

مثال لاله فتاوم بگوشه چمن
 مرا ز تیرنگا ہے نشانہ بر جگر است
 بہ کیش زندہ دلاں زندگی جفا طلبی است
 سفر بکعبہ نکر دم کہ راہ بے خطر است
 ہند از انجمن آراستند و بر چیدند
 دریں سراچہ کہ روشن ز شعلِ قمر است
 ز خاکِ خویش بہ تعمیر آدے برخیزند
 کہ فرصت تو بقدر تبسم شرر است
 اگر نہ بوالہوسی با تو بکشتہ گویم
 کہ عشق پختہ تر از نالہ ہائے بے اثر است

نوائے من بہ عجم آتش کھن فروخت
 عرب ز نعمتہ شوقم ہنوز بے خبر است

بایں ہسانہ دریں بزمِ محرمے جویم
 غزل سرایم و چینامِ آشنا گویم
 بخلوتے کہ سخن می شود حجابِ آنجا
 حدیثِ دل بزبانِ نگاہِ میگویم
 پئے نظارہٴ روئے تو می کنم پیش
 نگاہِ شوق بہ جوئے سرشکِ می شویم
 چو غنچہ گر چہ بکارم گرہ زنند و لے
 ز شوقِ جلوہ کہ آفتابِ می رویم
 چو موج سازِ وجودم ز سیلِ بے پرداست
 گماں مبر کہ دریں بحرِ ساعے جویم
 میانہٴ من و او ربطِ دیدہ و نظر است
 کہ در نہایتِ دوری ہمیشہ با اویم

کشید نقشِ جهانے بہ پر وہ چشم
 ز دستِ شعبدہ بازے اسیرِ جاویم
 درونِ گنبدِ در بستہ اش بگنجیدم
 من آسمانِ کهن را چو غارِ پسویم
 بہ آشیاں نہ نشینم ز لذتِ پرواز
 گم بہ شاخِ کلم گاہ بر لبِ جویم

خیزد نقابِ برشا، پردگیانِ ساز را
 نفسِ تازہ یاد دہ، مرغِ نوا طراز را
 جاوہ ز خونِ رہرواں تاختِ لالہ در بہار
 نازِ کہ راہ می زند قافلہٗ نیار را؟

دیدۀ خوابناک او گر به چمن کشود
 رخصت یک نطن بدہ، نرگس نیم باز را
 حرفِ نگفتہ شمشاد بر لبِ کو دکان رسید
 از من بے زباں بگو، حلو تیانِ راز را
 سجدہ تو بر آورد، از دلِ کافراں فروش
 لے کہ در از تر کنی، پیشِ کساں نماز را
 گر چست عیشِ عشق را، عقلِ بہائے کم نهد
 من ندہم بہ تختِ جم، آہِ جگر گداز را
 برہمنے بہ عنز نوی گفت کرامتہم بنگر
 تو کہ صنم شکستہ، بندہ شدی ایاز را

بھلا زمانِ سلطانِ خبر سے وہمِ زراز سے
 کہ جہاں تو اں گرفتِ بنوائے دگداز سے
 بتارِ خود چہ نازی کہ بہ شہرِ درو منداں
 دلِ غنہ نوی نیرزد بہ تبسمِ ایاز سے
 ہمہ ناز بے نیازی، ہمہ ساز بے نوائی
 دلِ شاہ لرزہ گیر و زگدائے بے نیاز سے
 ز مقامِ من چہ پر سی بہ طلسمِ دلِ اسیرم
 نہ نشیبِ من نشیبِ نہ فرازِ من فراز سے
 رہِ عاشقی رہا کن کہ باد تو اں رسیدن
 بدلِ نیاز مند سے بہ نگاہِ پاکباز سے
 بہ رہِ تو ناتمام، ز تغافلِ تو حُسام
 من و جانِ نیم سوز سے، تو و چشمِ نیم باز سے

ره دیر تخت گل ز حبیبین حبه ریزم
 که نیاز من بگنج بدو رکعت نمازے
 ز ستیز آشنایاں چه نیاز و نماز خمیسه
 دگر بهانه سوزے بگم بهانه سازے

بیا که ساقی گل چهره دست بر چنگ است
 چمن ز باد بهاراں جواب از رنگ است
 حس از خون دل نو بهار می بندد
 عروس لاله چه اندازه تشنه رنگ است
 نگاه می رسد از نغمه دل افروزے
 بمسخری که بر دجامه سخن تنگ است

بحشیم عشق نگه تا سراغ او گیری
 جهان بحشیم خرد سمیایا و نیزنگ است
 ز عشق درس عمل گیسو هر چه خواهی کن
 که عشق جوهر پرورش است و جان فرنگ است
 بلند تر ز سپهر است منزل من و تو
 براه قافله خورشید میل فرنگ است
 ز خود گذشته است ای قطره محال اندیش
 شدن به بحر و گهر بر نخاستن ننگ است
 تو قدر خویش ندانی به ساز تو گیسو
 و گریه بس درخشنده پاره ننگ است

صورت نرپرستم من، بخت نده شکستم من
 اس سبیل سبک سیرم، هر بند گسستم من
 در بود و نبود من، اندیشه گمانها داشت
 از عشق هویدا شد، این نکته که هستم من
 در دیر نیاز من، در کعبه نماز من
 ز تار بدو شستم من، تسبیح بدستم من
 سزایه دردتو، غارت نتوان کردن
 اشک که ز دل خیزد، در دیده شکستم من

من زان بگفتارم، دیوانه به کردارم
 از بادۀ شوق تو، هشیارم و مستم من

ہو اے فرودیں گلستان میخانہ می سازد

سبواز غنچہ می ریزد، زگل ہمسپانہ می سازد

محبت چوں تمام افتد، رقابت از میاں خیزد

بہ طوف شعلہ پروانہ با پروانہ می سازد

بہ ساز زندگی سوزے، بہ سوز زندگی سانے

چہ بیدردانہ می سوزد چہ بیتابانہ می سازد

تنش از سایہ بال تدریج لڑے لڑے می گیرد

چو شاہیں زادہ اندر نفس باوانہ می سازد

بگو اقبال راے باغبان رخت از چین بند

کہ این جا دو نوا مارا زگل بیگانہ می سازد

از ما بگو سلا می آں ترکِ تند خو را
 کاتش زد از نگاہِ یک شهر آرزو را
 این نکته را شناسد آں دل که در دمنده است
 من گر چه توبه گفتم نشکسته ام سبوح را
 اے بلبل از وفایش صدمه بار با تو گفتم
 تو در کفِ رگیری باز این رسیده بورا
 رمز حیات جوئی؟ جز در پیش نیابی
 در تلم آرمیدن ننگ است آبجو را
 شادم که عاشقان را سوزِ دوام دادی
 در ماں نیامدیدی آزارِ جستجو را
 گفتی مجو و سالم بالاتر از خیالم
 عذر نو آنسردیدی اشکِ بهانه جو را

از نالہ برگلستان آشوبِ محشر آور
تا دمِ بر سینه چید مگذار مائے و ہو را

آشنا ہر خار را از قصۂ ما ساختی
در بیابانِ جنوں بروی و رسوا ساختی
جُسمِ ما از دانیہ تم تقصیرِ او از سجدہ
نے بآن سجی پارہ می سازی نہ با ما ساختی
صد جہاں می روید از کشتِ خیالِ ما چو گل
یک جہاں و آں ہم از خونِ تہن ساختی
پر تو حسنِ تو می افتد بروں مانند رنگ
صورتِ مے پرودہ از دیوارِ مینا ساختی

طرحِ نوانگن کہ ماجدِ تپسند افتادہ ایم
 ایں چہ حیرت خانہ امروز و سدا ساختی

خوش آنکہ رختِ خرد را بہ شعلہٗ مے سوخت
 مثالِ لالہ متابعِ ز آتشِ اندوخت
 تو ہم ز ساغرِ مے چہرہ را گلستاں کن
 بہار، خرقدہ فروشی بہ صوفیاں آموخت
 دلم تپید ز محرومیِ فقیہِ حرم
 کہ پیرِ مہیکدہ جاے بفتویٰ نفروخت
 منج و تدبیرِ سرود از نوائے بے اثرم
 ز برقِ نغمہ تو اں حاصلِ سکندر سوخت

صبا بہ گلشن و میر سلام ما برساں
کہ چشمِ نکتہ و راں خاکِ آں دیارِ افروخت

بسیار بادہ کہ گردوں بجا مگر دید
مشالِ غنچہ نوا باز شاخارِ مید
خورمِ سیا و تنکِ نوشیِ امامِ حرم
کہ جز بہ صحبتِ یارانِ راز داناں غنچید
فزونِ قبیلہٗ آں پختہ کار باد کہ گفت
چراغِ راہِ حیات است جلوہٗ امید
نوازِ حوصلہٗ دوستانِ بلند تر است
غزلِ سدا شدم آنجا کہ مچھکیں شنید

۱۔ جرنی میں ایک شہر ہے جہاں گوسٹے نے اپنی زندگی کا بہت حصہ بسر کیا اور بعد ازاں انتقال وہیں فرما ہوا

عیار معرفت مشتری است جنس سخن
 خوشم از آنکه متاع مرا کس نخرید
 ز شعر و کوش اقبال می توان دریافت
 که درس فلسفه میداد و عاشقی ورزید

تیر و سنان و خنجر و شمشیرم آرزوست
 بامن میا که مسلک شبیرم آرزوست
 از بهر آشیانه خس اندوزیم گنگر
 باز این نگر که شعله در گیسوم آرزوست
 گفتند لب به بند و ز اسرار ما مگو
 گفتم که خیر! انحره تکبیرم آرزوست

گفتند هر چه در دلت آید ز ما بخواه
 گفتیم که بے جای تفتدیرم آرزوست
 از روزگار خویش ندانم جز این قدر
 خوابم زیاده رفته و تعبیرم آرزوست
 کو آن نگاه ناز که اول دلم ربود
 عمرت در از باد همساں تیرم آرزوست

دانه سبجه به زنتار کشیدن آموز
 گر نگاه تو دو بین است ندیدن آموز
 پاز خلوت کده غنچه بروں زن چو شمیم
 بنسیم سحر آمیزد و وزیدن آموز

آمدند اگر شبنم بے مایه ترا
 خیزد و بر دایغ دل لاله چکیدن آموز
 اگر ت خار گل تازه رس ساخته اند
 پاس ناموس چمن دار و خلیدن آموز
 باغبان گرز خیابان تو بر کشد ترا
 صفت سبزه دگر باره دیدن آموز
 تا تو سوزنده تر و تلخ تر آئی بیرون
 عزلت خم کده گیر و رسیدن آموز
 تا کجا در تیر بال دگراں می باشی
 در هوای چمن آزاده پریدن آموز

در تیر خانه ز دم، منع بچکانم گفتند
 آتش در حرم افروز و تپیدن آموز

ز خاک خویش طلب آتش که پیدائیت
 تجلی دگرے در خورِ قضا نیست
 اگر چه عقلِ فسوں پیشہ شکرے انگیزت
 تو دل گرفته نہ باشی کہ عشق تنہا نیست
 تو رہ شناس نہ، و ز مقامِ بخبری
 چه نغمہ ایست کہ در برِ بطریقِ سلیم نیست
 نظرِ خویش چنان بستہ ام کہ جلوہ دوست
 جہاں گرفت و مرا فرصتِ تماشا نیست
 بیا کہ غلغلہ در شہرِ دہراں فگنیم
 جنونِ زندہ دلاں ہرزہ گر و صحرا نیست
 ز قید و صیدِ ہنگامِ حکایت آور
 مگو کہ ز ورقِ ما روشناسِ دریا نیست

مریدِ محبتِ آں رُہروم کہ پانگذاشت
 بہ جادو کہ درو کوہ و دشت و دریا نیست
 شریکِ حلقہٴ زندانِ بادہ پیمایاں
 حذر ز بیعتِ پیرے کہ مردِ غوغا نیست
 برہنہٴ حرف نہ گفتن کمالِ گویائی است
 حدیثِ خلوتیاں بندہٴ رمز و ایمان نیست

موج را از سینہٴ دریا گستن می توان
 بحرِ بے پایاں بجوئے خویش بستن می توان
 از نوای می توان یک شہرِ دل درخون نشان
 یک چمن گل از نیلِ سینہٴ خستن می توان

می توان جبریل را کجشک دست آموز کرد
 شپش باموئے آتش دیده بستن می توان
 اے سکندر اسطنت نازک تراز جام جم است
 یک جہاں آئینہ از سنگے شکستن می توان
 گرنج و محکم شوی سیل بلا انگیز چسیت
 مثل گوهر در دل دریا شستن می توان

من فقیر بے نیازم مشریم این است و بس
 مومیائی خواستن نتوان شکستن می توان

صد ناله شکیبے صد صبح بلا خیزے
 صد آہ شرر ریزے یک شعر دلاویزے

در عشق و ہوسناکی دانی کہ تفاوت چیست
 آن تیشہ فرما دے ایں جیلہ پرویزے
 با پروگیاں برگو کایں مشیت غبار من
 گردیت نظر بازے خاکست نگہ خیزے
 ہوشم بردے مطرب مستم کند اے ساقی
 گلبانگ دل آوینے از مرغ سحر خیزے
 از خاک سمرقندے ترسم کہ دگر خیزد
 آشوب ہلا کوئے ہنگامہ چنگیزے

مطرب غزلے بیتے از مرشد روم آور
 تا غوطہ زند جانم در آتش تبریزے

باز بہ سرمہ تاب دہ چشمِ کرشمہ زائے را
 ذوقِ جنوں دو چند کن شوقِ غزل سرایے را
 نقشِ دگر طراز دہ آدمِ بچتہ تر بہار
 بعبتِ خاک ساختن می نہ سز و خدائے را
 قصہٴ دل نگفتنی است در دجلہٴ گفتنی است
 حلاوتیاں یکجا برم لذتِ ہائے ہائے را
 آہِ درونہ تاب کو اشکِ جگر گداز کو
 شیشہٴ بنگ می زخمِ عقل گرہ کشائے را
 بزم بہ باغ و راغ کش زخمہ بہ تارِ چنگِ ن
 بادہٴ بخور غزل سرائے، بند کشائے قبائے را
 صبحِ دمید و کارواں کرو نماز و نوبت
 تونش نیدہ مگر زمرمہ در اسائے را

نازِ شہاں نمی کشم ز جسمِ کرم نمی خورم
در نگرے ہوس فریبِ ہمتِ این گدائے را

فریبِ کشمکشِ عمتل دیدنی دارد
کہ میسرِ قافلہ و ذوقِ رُسنی دارد
نشانِ راہِ زمتل ہزارِ جیلہ پیرس
بیا کہ عشقِ کمالے ز یک فنی دارد
فرنگ گر چہ سخن با ستارہ می گوید
حذر کہ شیوہ او رنگِ جوزنی دارد
زمرگ و زیت چہ پرسی دریں رباطِ کهن
کہ زیت کا ہش جاں مرگ جانکنی دارد

سہمزار شہیداں یکے عنانِ درخش
 کہ بے زبانی ما حرفِ گفتنی دارد
 وگر بدشتِ عرب نیمہ زن کہ بزمِ عجم
 مے گزشتہ و جامِ شکستی دارد
 نہ شیخ شہر نہ شاعر نہ خرقہ پوش اقبال
 فقیرِ راہ نشین است و دل غنی دارد

حسرتِ جلوةِ آلِ ماہِ تنامے دارم
 دستِ بر سینہ نظرِ بربِ بامے دارم
 حسنِ می گفت کہ شامے نہ پذیرد سحر
 عشقِ می گفت تب و تابِ دوا مے دارم

نہ بامروز اسیرم نہ بہ فردا نہ بہ دوش
 نہ نشیبی نہ فرازے نہ مقامے دارم
 بادۂ رازم و پیا نہ گسارے جویم
 در خراباتِ مغاں گردشِ جامے دارم
 بے نیازانہ ز شوریدہ نوایم مگذر
 مرغِ لاهوتم و از دوست پیامے دارم

پرودہ برگیرم و در پرودہ سخن میگویم
 تیغِ خونریزم و خود را بہ نیامے دارم

بشاخِ زندگی مانے ز تشنہ لبی است
 تماشِ چشمہٴ حیاں دلیلِ کم طلبی است

حدیثِ دل بکہ گوئم چہ راہ برگسیرم
 کہ آہ بے اثر است و نگاہ بے ادبی است
 غزل بزمزمہ خواں پر وہ پست تر گرداں
 ہنوز نالہ مرغاں نواسے زیرِ لہی است
 مستارع قافلہٗ ما حجابِ زیاں بردند
 ولے زباں نکشائی کہ یارِ ماعربی است
 نہاں ترک ز برقِ فرنگ بار آورد
^{ظہورِ مصطفوی} را بہسانہ بولہبی است
 مسج معنی من در عیارِ ہند و عجم
 کہ اہلِ ایں گہراز گریہ نئے نیم شبی است
 بیا کہ من ز حشمِ پیرِ روم آوردم
 مے سخن کہ جواں تر ز بادہٗ غنہی است

فرقتی نہ ہند عاشق در کعبہ و تجنا نہ
 ایں جلوتِ جانانہ آں خلوتِ جانانہ
 شادم کہ مزارِ من در کوئے حرم بستند
 راہے ز مرثہ کاوم از کعبہ بہ تجنا نہ
 از بزمِ جہاں خوشتر از عور و جہاں خوشتر
 یک ہمدم فرزاند و ز بادہ دو پیما نہ
 ہر کس نگھے دارد، ہر کس سخنے دارد
 در بزمِ تو می خیند و افسانہ ز افسانہ
 ایں کیست کہ بردہا آوردہ شیخونے؟
 صد شہر تہتا را بغیا زدہ تترکانہ
 در دشتِ جنون من جبریل زبوں صیدے
 یژداں بہ کشت آورے ہمتِ مردانہ

اقبال بہ منبرِ زرِ رازے کہ نہ باید گفت
ناچختہ بروں آمد از خلوتِ میحنا نہ

بے تو از خوابِ عدم دیدہ کشودن نتوان
بے تو بودن نتوان با تو نبودن نتوان
در جهان است دلِ ماکہ جہاں در دلِ مات
لب فرو بند کہ این عتدہ کشودن نتوان
دلِ یاراں ز نوامائے پریشانم سوخت
من ازاں نغمہ پییدم کہ سرودن نتوان
اے صبا از تنک افشانیِ شبِ نیم چہ شود
تب و تاب از جگرِ لالہ ربودن نتوان

دل بحق بند و کشادے ز سلاطین مطلب
کہ حبس بر در این مشکدہ سودن نتوان

ایں گنبد مینائی، ایں پستی و بالائی
در شد بدل عاشق، با ایں ہمہ پنهائی
اسرار ازل جوئی؟ بر خود نظرے واکن
یکتائی و بیاری، پنهانی و پیدائی
اے جانِ گرفتارم دیدی کہ محبت چیست؟
در سینه نیاسائی از دیدہ بروں آئی
بر خیز کہ فرور دیں افروخت چراغ گل
بر خیز و دے بنشیں بالالہ صحرائی

عشق است ہزار افسوں حسن است ہزار آئین
 نے من بہ شمار آیم نے تو بہ شمار آئی
 صدرہ بہ فلک بر شد، صدرہ بہ زمیں در شد
 غاف تانی و فقوری، جمشیدی و دارائی
 ہم با خود و ہم با او، ہجراں کہ وصال است ایس؟
 اے عقل چہ میگویی، اے عشق چہ فرمائی

بہ یکے از صوفیہ نوشتہ شد
 ہوس منزل لیلی نہ تو داری و نہ من
 جگر گرمی صبر نہ تو داری و نہ من
 من جواں ساقی و تو پیر کهن میکہ
 بزم ماتش نہ و صہبہ نہ تو داری و نہ من

دل و دین در گرو زهره و شانِ عجی !
 آتشِ شوقِ سلیمی نه تو داری و نه من
 خرنسُ بود که از ساحلِ دریا چیدیم
 دانه گوهی که یکتا نه تو داری و نه من
 و گر از یوسف گم گشته سخن نتوان گفت
 تپشِ خونِ زحینا نه تو داری و نه من

په که با نورِ چرخِ تیره دامن سازیم
 طاقتِ جلوهٔ سینا نه تو داری و نه من

دلیلِ مندلِ شوقم به اتمم آدین
 شدرز آتشِ نایم بجاکِ خویش آمیزد

عروسِ لاله بروں آمد از سدا چہ ناز
 بیا کہ جانِ تو سوزم ز حرفِ شوق انگیز
 بہر زمانہ بہ اسلوبِ تازہ می گویند
 حکایتِ عنیم فرما دو عشرتِ پرویز
 اگر چہ زادۂ ہندم فروغِ چشمِ من است
 ز خاکِ پاک بخارا و کابل و تبریز

در ہبسانِ دلِ ماد وِ تہم پیدائیت
 انقلابیتِ ولے شام و سحر پیدائیت
 وائے آں قافلہ کز دوئی ہمت میخواست
 رگبزارے کہ درویشِ خطِ پیدائیت

بگذر از عقل و در آویز بوج بیم عشق
 که در آن جوی تنگ بایگس پیدانیت
 آنچه مقصود تنگ و تاز خیال من و تست
 هست در دیده و مانند نظر پیدانیت

تب و تاب بتکه عجم زسد بسوز و گداز من
 که بیک نگاه محمد عربی گرفت حجاز من
 چه کنم که عقل بهانه جوگر بر من گره زند
 نظری که گردش چشم تو شکند طلسم مجاز من
 زسد فوس گری خود به پیدین دل زند
 ز کشت فلسفیاں در احبیم سوز و گداز من

گریہ مابے اثر نالہ مانا رسا است
 مہمل این سوز و ساز یک دلِ خونین نو است
 در طلبش دل تپید ویر و حرم آفرید
 مابہ تمنائے او، او بتمائے ماست
 پروگیاں بے حجاب امن بہ خودی در شدم
 عشقِ غیورم نگر بمیل تماشا کر است
 مطرب مے خانہ دوش نکتہ دکش مروت
 بادہ چشیدن خطاست بادہ کشیدن واست
 زندگی رہرواں در تنگ نماز است و بس
 قاضیہ موج را جادہ مہنزل کجاست
 شعلہ در گیر زو بر خس و خاشاکِ من
 مرشدِ رومی کہ گفت ”منزلِ ما کبریا است“

نفس فرنگ

منقش فرنگ

پیام

از من اے بادِ صبا گوئے بدانائے فرنگ
 محفل تا بالِ کشور است گرفتار تراست
 برق را این جبرگرمی زند آں رام کند
 عشق از محفلِ فسوں پیشه جگر دار تراست

چشم جز رنگ گل و لاله نم بیند ورنه
 آنچه در پرده رنگ است پدیدار تر است
 عجب آن نیست که اعجاز سیاحداری
 عجب این است که بیمار تو بیمار تر است
 علم و حکمت اگرش نخوئی سگی باز دهد
 آدمی زاده و دانا ز دوا نوار تر است

خواجہ را قیمت عیش است اگر مزدِ نعلام
 بنده آزاد تر و خواجہ گرفتار است

زندگی و عمل

در جواب نظم ہائے موسوم بہ سوالات

سائل افتادہ گفت گرچہ بے زبیتم
 بیچ معلوم شد آہ کہ من چیتم
 موج ز خود رفتہ تیز خرا میدو گفت
 ہستم اگر میروم گر زوم نیستم!

جمعیت القوام

برفتد تا روشِ رزمِ دریں بزمِ کن دردندانِ جہاں طرحِ نو انداختہ اند
 من ازین شینِ انم کہ کفنِ فردے چند بہر تقسیمِ قبورِ انجمنے ساختہ اند

(۱) گوسٹے کا ہوطن وہی ہر شاعر تھا۔

شوپن مارو نیشا

مرغ ز آشیانه بسید چمن پرید
 خار ز شاخ گل به تن نازکش غلید
 بدگفت فطرت چمن روزگار را
 از دروغش و هم ز غم دیگران تپید
 داغ ز خون بگین لاله را شد
 اندر طلسم غنچه فریب بهار دید
 گفت اندرین سرا که بنایش فاده کج
 صبح کجا که سپید رخ درو شامانه چید
 نالید تا بحصوله آن نوا طرد از
 خون گشت نغمه وز دو چشمش فرو چید

سوزِ فغان او بدل بددے گرفت
 بانوکِ خویش خار ز اندام او کشید
 گفتش کہ سودِ خویش ز جیبِ زیاں برآر
 گل از تنگایِ سینہ زرد ناب آسید
 درماں ز درد ساز اگر خستہ تن شوی
 خوگر بہ خار شو کہ سدا پا چمن شوی

فلسفہ سیاست

فلسفی را با سیاست داں یک میزاں منج
 چشمِ آں خورشید کوئے دیدہ آیں بے نے
 آں تراشد قول حق را حجتِ ناستوار
 وین تراشد قول باطل را دلیلِ محکم

صحبتِ فکال

(در عالم بالا)

طالسانے

بارکشِ اہرمنِ شکرِ فی شہرِ یاد
از پئے نانِ جویں تیغِ ستمِ کبرِ شید
زشتِ بہ پیشِ نکوستِ مغرِ نازِ زپوست
مردکِ بیگانہ دوستِ سینہِ خوشیاںِ دید
واروئے بہوشی است تاجِ کلیسا وِطن
جانِ خدا واد را خواجہ بجائے خرید

کارل مارکس

رازدانِ جزو و کل از خویش نامحرم شد است
آدم از سرمایہ داری قاتلِ آدم شد است
ہیگل

جلوہ دہد باغِ دراغِ معنیِ مستور را
عینِ حقیقتِ نگرِ خنظل و انگور را

فطرت اضداد نیز لذت پیکار داد خواجه و مزدور را آمو و مامور را

طاشانه

عقل دور و آفریننده خود پرست باد درس رضامی ہی بنده مزدور را

مزدک

دانه ایراس ز کشت زار و قیصر بر مید مرگ نومی رقصه اند قصه سلطان و مهرب

مده در آتش فرو می سوز و خلیل تاتنی گرد و عرش از خداوندان سپهر

دور پرویزی گذشت از کشته پر و نیز نعمت گم گشته خود را ز خسر باز گیر

کوکن

نگار من که بے ساده و کم آمیز است

ستیزه کیش و ستم گوش و تنه انگیز است

برون او همه بزم و درون او همه رزم

زبان او ز سیح و دوش ز چکنیز است

گست عقل جنون رنگ بست دیده گداخت
 در آجبلوه که جانم ز شوق لبریز است
 اگر چه تیشه من کوه را ز پا آورد
 هنوز گردش گردون بکام پریز است
 ز خاک تا به فلک هر چه هست ره پیماست
 قدم کشائے که رفتار کاروان تیز است

نیمشا

از سستی عناصر انساں دش تنبید
 نکر حکیم پیکر محکم تر آفرید
 انگند در فرنگ صد آشوب تازه
 دیوانه بکار گم شیشه گرسید

حکیم آئن سٹائن

جلوہ می خواست مانند کلیم نابو
 تا خمیرِ تنیر او کشود اسرارِ نور
 از فرازِ آسمان تا چشمِ آدم یک نفس
 زود پروازے کہ پروازش نیاید در شعور
 خلوت او در زغالِ تیرہ فام اندر مخاک
 جلوش سوزد درختے را چو خس بالائے طور
 بے تغیر در طلسمِ چن و چند و بیش و کم
 برتر از لپت و بلند و دیر و زود و نزد و دور
 در نهادش تار و شید و سوز و ساز و مرگ و زیت
 اہرمن از سوز او و ساز او حبیل و حور

من چه گویم از ممتاع آل حکیم نکته سنج
کرده ز رفته ز نسل موسی و هارون ظهور

باترن

مشال لاله و گل شعله از زمیں روید
اگر بہ خاک گلستاں تراود از جاش
نبود در خور طبعش ہوائے سرد و فرنگ
تپیدہ پیکِ محبت ز سوزِ پیغامش
خیال او چہ پر نیخانہ بنا کرد است
شباب غش کند از جلوة لبِ باش
گذاشت طائرِ معنی نشینِ خود را
کہ سازگار تر افتاد حلقہٴ دامنش

نیشا

گر نوا خواہی ز پیش او گریز در نئے کلکش غریب تندر است
نیشتر اندر دل مغرب فشرود دستش از خونِ چلیپا احمر است
آنکہ بر طرچہ مہم بتجانہ ساخت قلب او مومن دماغش کافر است

خویش را در ناراں فرو دسوز
زانکہ بستانِ خلیل از آذر است

۱۔ مشہور و معروف جرمن فلسفی۔ ۲۔ نیشا نے نصرانیت پر ایسا زبردست حملہ کیا ہے کہ فیہدب
اس حملہ سے بیشکل جانبر ہو سکے گا۔ نیشا کی تنقید نصرانیت خالص اسلامی نکتہ خیال سے ہے۔
۳۔ اس کا دماغ اس واسطے کافر ہے کہ وہ خدا کا منکر ہے کہ بعض اخلاقی نتائج میں اُس کے انکار
مذہب اسلام کے بہت قریب ہیں۔ قلب او مومن دماغش کافر است۔ نبی کریم نے اس قسم کا جملہ
امیر ابن الصلت (عرب شاعر) کی نسبت کہا تھا۔ آمَنَ لِسَانُهُ وَكَفَرَ قَلْبُهُ۔
۴۔ آذر بمعنی آتش۔

جلال و سبک

عمت و هائے حکیم المانی	می کشودم شبے بناخن منکر
ابدی راز کسوت آنی	آئینک اندیشه اش برهنه نمود
خجل آمد ز تنگ دامانی	پیش عرض خیال او گیتی
کشتی عمت گشت طوفانی	چوں بدریا سئ او فرو رنم
چشم بستم ز باقی وفانی	خواب بر من دمید افسونه
چهره نمود سپید ریزدانی	نگه شوق تیز تر گردید
آفتی روم و شام نورانی	آفتابے که از تجلی او
به بیاباں چسداغ رهبانی	شعله اش در جهان تیره نهاد
صفت لاله هائے نعمانی	معنی از حرف او همی روید
به سراپه سفینه می رانی	گفت با من، چه خفته خبرین

پہنڈ راہِ عشق می پونی؟
پہ چہ راغ آفتاب می جونی؟

پٹونی

شاعر جوانا مرگ پہنگی کہ دیر کہ کا زار در حایتِ طن کشیدہ شد
و نیش او نیا فتنہ تیا یادگارِ خاکِ ازو بماند

نفسے دریں گلستان ز عروسِ گل سرودی
بدلے غمے فزودوی ز دلے غمے ربلودوی
تو بخونِ خویش بستی کھن لالہ را نگارے
تو باہ صبح گاہے دلِ غمچہ را کشودوی

بنوائے خود گم استی سخن تو مرید تو
بہ زمیں نہ باز رفتی کہ تو از زمیں نہ بودی

مجاور مابین حکیم فرسوی گسٹس کو مٹ و مرد مزدور

بُنی آدم اعضاے یکدیگر اند
 ہماں نخل را شاخ و برگ و بر اند
 دماغ از خرد ز است از فطرت است
 اگر پاز میں است از فطرت است
 یکے کار فرما یکے کار ساز
 نیاید ز محسوس کار ایاڑ
 نہ بینی کہ از قیمت کار زیست
 سراپا چمن می شود خار زیست

مرد مزدور

فریبی بجکت مرا لے حکیم
 کہ نتوان شکست این طلسم قدیم
 مس خام را از زرا ندود؟
 مرا خستے تسلیم فرمود؟
 کند بحر را آب بنایم اسیر
 زخارا برد تیشہ ام جے شیر

حق کو کھن داوی لے نکلتے سنج
 بہ پرویز پر کار و تا بردہ رنج
 خطار ابجکت مگرداں صواب
 خضر را نگیری بدام سراب
 بدوش زمین، بار، سرمایہ دار
 ندارد گذشت از خور و خواب کار
 جہاں راست بہروزی از دست مژد
 ندانی کہ این سیچ کار بہت دزد

پے جرم او پوزش آوردہ
 باین عقل و دانش فسون خوردہ؟

سبک

حکمتش معقول و با محسوس در خلوت زلفت
 گرچہ بکر فکر او پیرایہ پوشد چوں عروس
 طائر عقل فلک پرواز راودانی کہ حیثیت؟
 تا کیاں کہ زور مستی خایہ گیرد بے غروس

جلال گوشتے

صحبتے افتاد با پیرِ عجم	نمکتہ دانِ امنی را در ارم
نیت پیغمبرِ ولے دارد کتاب	شاعرے کو ہنچو آں عالی جناب
قصۂ پیمانِ ابلیس و حکیم	خواند پروانائے اسرارِ قدیم
تو ملک صیدِ استی ویزداں شکار	گفت رومی لے سخن را جانِ نگار
ایں جانِ کہنہ را باز آفسید	فسکہ تو در کنجِ دل خلوت گزید
در صدفِ تمہیدِ گوہرِ دیدہ	سوز و سازِ جاں بہ پیکرِ دیدہ

۱۔ مولانا جلال الدین رومی علیہ الرحمۃ۔

۲۔ نمکتہ دانِ امنی سے مراد گوشتے ہے۔ جس کا ڈراما "فوسٹ" مشہور و معروف ہے۔ اس ڈرامے میں شاعر نے حکیم فوسٹ اور شیطان کے عہد و پیمان کی قدیم روایت کے پیرائے میں انسان کے امکانی تشوہات کے تمام مدارج اس خوبی سے بتائے ہیں کہ اس سے بڑھ کر کمالِ فنِ خیال میں نہیں آسکتا۔

ہر کے از مر عشق آگاہ نیست ہر کے شایان این درگاہ نیست

”و اند آں کو نیکیخت و محرم است

زیر کی ز ابلیس و عشق از آدم است“ (رومی)

پیغامِ برساں

تا بر تو آشکار شود رازِ زندگی

خود را جدا از شغلہ مثالِ شررِ مکن

بہرِ نطنارہ بند نگہ آشنا میار

در مرز و بومِ خود چو غریباں گزر مکن

نقشہ کہ بستہ ہمہ او نامِ باطل است

عقلے بہم رساں کہ ادبِ خور و دل است

مینخانہ فرنگ

یادِ ایامے کہ بودم درخستانِ فرنگ
 جامِ اوروشن تراز جامِ حجم و اسکندر است
 چشمِ مستِ مے فروشش بادہ را پروردگار
 بادہ خواراں را نگاہِ ساقی اش پیغمبر است
 بسودہ او بے کلیم و شعلہ او بے خلیل
 عقلِ ناپرواستِ عیشِ عشق را غارتگر است
 در ہواش گرمیِ یک آہِ بیتابانہ نیست
 زندِ این مینخانہ را یک لغزشِ مستانہ نیست

موسیٰ بن قیصریم

موسیٰ بن

بے گذشت که آدم دریں سرائے کهن
 مثال دانه تیر سنگ آسیا بودست
 فریب زاری و افسون قیصری خوردست
 اسیر حلقه دایم کلیسا بودست
 غلام گر سنه دیدی که بر درید آخر
 قیصر خواجه که رنگین زخون ما بودست
 شرار آتش جهور کهنه ساماں سوخت
 روانه پیر کلیسا، قباے سلطان سوخت

قیصرِ ولیم

گناہِ عشوہ و نازِ بتاں چسیت طواف اندر مرثتِ بہمن بہت
 دما دم نو خدا ونداں تراشد کہ بیزار از خدایانِ کہن بہت
 ز جورِ رہزناں کم گو کہ رہرو متاعِ خویش را خود را بہن بہت
 اگر تاجِ کئی جمہور پوشد ہماں ہنگامہ ماورائِجمن بہت
 ہوس اندر دل آدم نہ میرد (۴) ہماں آتشِ میانِ مرزغن بہت
 عروسِ اقتدارِ سحر فن را ہماں بچاکِ زلفِ شکن بہت

نماند نازِ شیریں بے خریدار
 اگر خسرو نہ باشد کو کہن بہت

حکما

لاک

ساغش را سحر از بادہٴ خورشید افروخت
ورنہ در محفل گل لالہ تہی جام آورد
کانٹ

فطرش ذوقِ مے آئینہ فامے آورد
از شبستانِ ازل کو کپِ جامے آورد
برگساں

نہ مے از ازل آورد نہ جامے آورد
لالہ از داغِ جگر سوزِ دوا مے آورد

شعرا

بروننگ

بے پشت بود باده سرخوش زندگی آب از خضر بگیرم و در ساغر افکنم

بارن

از منت خضر نتوان کرد سینه داغ آب از جگه بگیرم و در ساغر افکنم

غالب

تا باده تلخ تر شود و سینه ریش تر بگدازم آب گینه و در ساغر افکنم

رومی

آئینه شے کجا گریه پاک او کجا

از تاک باده بگیرم و در ساغر افکنم

خراباتِ فرنگ

دوش رقم بہ تماشاے خراباتِ فرنگ
 شوخ گفتاریِ زندے دلم از دست برود
 گفت این نیست کلیسا کہ بیابی دروے
 صحبت و تحریکِ زہرہ و شش و نمائے و سرود
 این خراباتِ فرنگ است ز تاثیرِ میس
 آہنچہ مذموم شمشادِ زندہ اید محسوس
 نیک بود را بترازوئے و گرنجیدیم
 چشمہ داشت تر ازوئے نصارے و یہود
 خوب زشت است اگر پنچہ گیرات شکست
 زشت خوب است اگر تابِ توانِ تو فروود

تو اگر در نگری بسزیه ریائیت حیات
 هر که اندر گزید صدق و صفا بود نبود
 دعوی صدق و صفا پرده ناموس ریاست
 پیر ما گفت مس از سیم ببايد اندود
 فاش گفتم بتو اسرار نهانخانه زلیت
 بکے باز مگو تا کہ بیابی مقصود

خطبات انگلستان

مشرقی بادہ چشید است زمینائے فرنگ
 عجب نیت اگر تویر ویرینه شکست

منکر نوزادِ او شیوہ تدبیرِ آموخت
 جوش زو خوں بہرِ گہ بندہ تقدیرِ پست
 ساقیا تنگ دل از شورشِ مستان نشوی
 خود تو انصاف بدہ این ہمہ ہنگامہ کہ بہت؟
 ”بوائے گلِ خود بہ چمنِ راہِ ناشد ز نخت
 ورنہ ببلِ چہ خبر داشت کہ گلزارے بہت“

قسمتِ نامہ سریرِ دارِ مزدو

غوغائے کارخانہ آہنگریِ زمین
 گلبانگِ ارغنونِ کلیسا ازان تو

نخلی که شه خراج برد می نهد ز من
 باغ بهشت و سدره و طوبی ازان تو
 تنهای که در دس آرد ازان من
 صهبائی پاک آدم و حوا ازان تو
 مرغابی و تدر و و کبوتر ازان من
 طبل هما و شعیفت ازان تو
 این خاک و آنچه در شکم او ازان من
 وز خاک تا به عرش معلّا ازان تو

نوائے مژدور

ز مژد بندہ کرپس پش و محنت کش
 نصیب خواجہ ناکردہ کار رخت حیرید
 ز خوے فغانی من لعل حاتم والی
 ز اشک کودک من گوهر شتام امیر
 ز خون من چو زلوفندہی کلیسا را
 بزور بازوئے من دست سلطنت ہمہ گیر
 خدایہ رشک گلستان زکریہ سحرم
 شباب لالہ و گل از طراوت جگر م
 بیہ کہ تازہ نوا می تراود از رگ ساز
 مے کہ شیشہ گدازد بہ ساغر اندازیم

معان و دیر معانی را نظام تازه و ہم
 بنائے میگردانے کہن بر اندازیم
 ز رہزنانِ چمن انتقامِ لاله کشیم
 ہر بزمِ شجہ و گل طریح دیگر اندازیم
 بطوفِ شمع چو پروانہ زیتن تاک
 ز خویش ایں ہمہ بیگانہ زیتن تاک

خُرده

می خورد همه ذره مایه و تاب
 محشر در هر دم ماضی است
 با سکنه خضر و ظلمات گفت
 مرگ مشکل زندگی مشکل تر است

دردانه ادانشناس دریاست
 از گردش آسیا چه داند

کَلک رانا لہ از تہی مغزی است
 قلم سرمہ را صریحے نیست

منم کہ طوفِ حرم کردہ ام بتے بہ کنار
 منم کہ پیشِ بتاں نعرہ ہائے ہوزدہ ام
 دلم ہنوز تفتِ اضافے بستجو دارد
 قدم بہ جاوہِ باریک تر ز موزدہ ام

گل گفت کہ عیشِ نو بہارے خوشتر
 یک صبح چمن ز روزگارے خوشتر
 زان پیش کہ کس تر ابد ستار زند
 مردن بکنار شاخسارے خوشتر

سنگ و طغیانک و برنا و پیر است
سخن را سالے و ماہے نہ باشد

چشم را بینائی افزاید سہ چیز
سبزہ و آب روان و روئے خوش
کالبدر را منہ بھی می آورد
جامہ قز، جان بے غم، بوئے خوش

اے برادر من ترا از زندگی داوم نشان
خواب را مرگ سبک دہاں مرگ را خواب گراں

طاقتِ عفو در تو نیست اگر
 خیز و بادشمنان در آبه ستیز
 سینہ را کار گاہِ کینہ مساز
 سر کہ در آبِ گسینِ خویش میریز

از نزاکتِ ہائے طبعِ متوسکافِ او پیرس
 کز دمِ بادے زجاجِ شاعرِ مابشکند
 کے تو اندگفتِ شرحِ کارزارِ زندگی
 ”مئی پر درخش“ حبابے چوں بدیشکند

در جہاں مانندِ جئے کوہِ سہا از نشیبِ ہم فراز آگاہ شو
یا مثالِ سیلِ بے زہارِ خیز فارغ از پست و بلندِ راہ شو

اے کم گل چیدی مثالِ از نیشِ خار
خارِ سم می روید از بادِ بہار

مزن و سمہ بر ریش و ابروئے بخش
جوانی زد و دیدنِ سالِ نیست

ندارد کارِ با دوں ہمتاں عشق
تدروِ مردہ را شاہینِ بگمید

نقدِ شاعر در خورِ بازارِ نیست
 نامِ بیمِ نترن نتوانِ حسید

بط می گفت بحر آزاد گردید
 چنین فرماں زد یوانِ خضر رفت
 نهنگی گفت روهر جا که خواهی
 ولے از ما نباید بے خبر رفت

کتبہ: عبدالمجید شویس لارینڈی لاہور

ALL No. { ۸۹۱۵۱۵۲ } ACC. No. ۱۲۱۸۵
 UTHOR اقبال
 TITLE پیام مشرق

R17.04.93.

۸۹۱۵۱۵۲
 ۱۲۱۸۵
 اقبال، پیام مشرق

Date	No.	Date	No.
RT 17.04.93	6355		

MAULANA AZAD LIBRARY ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The Book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of Re. 1-00 per volume per day shall be charged for text-books and 10 Paise per volume per day for general books kept over-due.

